

# Kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse



**Magnus Haglund**

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i  
kulturvård, bebyggelseantikvariskt program

15 hp

Institutionen för kulturvård  
Göteborgs universitet

2014:21

Naturvetenskapliga  
fakulteten



GÖTEBORGS UNIVERSITET



# Kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse

Magnus Haglund

Handledare: Malin Weijmer

Kandidatuppsats, 15 hp  
Bebyggelseantikvariskt program  
Lå 2013/14



UNIVERSITY OF GOTHENBURG  
Department of Conservation  
P.O. Box 130  
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se  
Ph +46 31 786 4700

Program in Integrated Conservation of Built Environments  
Graduating thesis, BA/Sc, 2014

By: Magnus Haglund  
Mentor: Malin Weijmer

Assessing the cultural values of late modernist built environments

#### ABSTRACT

The aim of this thesis is to explore the field of cultural value assessment linked to the built environment of the late modernist era, the Swedish “record years” 1961–1975. In these years a large part of Sweden’s existing homes were built. What has been valued and how? This is examined through two case studies, Stockholm and Gothenburg, carried out by literature studies, interviews and analyses of written statements about the cultural value of listed buildings and areas. In order to explore the assessments’ implications on the understanding of cultural heritage, the result is discussed in reference to the idea of Authorised Heritage Discourse (AHD). AHD is an attempt to describe the ruling discourse about heritage and how it constitutes our ways of thinking, talking and writing about heritage.

The case studies show that experts such as heritage officers and conservators put through the cultural value assessments. The written statements tend to stress aesthetic reasons, mainly architectural values, as the primary ground for protecting a building. Historic reasons are only stressed to a lesser extent.

The study indicates that identifying late modernist buildings as cultural heritage challenges the AHD as they have long history of being regarded as of no value. On the other hand, the identified buildings and the justifications for picking them represent a rather traditional selection focusing on architectural monuments. Clear conclusions can however not be drawn regarding the assessments’ impact on the AHD, nor regarding the AHD’s impact on the assessments.

Title in original language: Kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse

Language of text: Swedish

Number of pages: 45 + attachments

Keywords: cultural value assessment, late modernist buildings, record years, cultural heritage, authorised heritage discourse

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—14/21--SE



# FÖRORD

Ämnet för denna uppsats är valt utifrån min frustration under hela den bebyggelseantikvariska utbildningen över att inte på djupet kunna greppa vad som egentligen avses med begreppet ”kulturhistoriskt värde” och en vilja att förstå de mångskiftande sätt som begreppet används på.

Jag har också ända sedan utbildningens start varit intresserad av frågor som rör vad och hur vi värderar, och vilket kulturarv som därmed tillåts bli kulturarv. Mot bakgrund av det och mitt intresse för bebyggelse som ofta anses ful och värdelös såsom 1960- och 70-talens hus, föll det sig naturligt att vilja studera de kulturhistoriska värderings- och urvalsprocesserna av rekordårens bebyggelse.

Arbetet med uppsatsen har lett mig åtminstone en bit på vägen för att förstå vad kulturhistoriskt värde är och hur komplext det är att definiera dessa värden. Jag vill tacka mina informanter som generöst har ställt upp med tid och kunskap. Jag vill också tacka min handledare Malin Weijmer som har kommit med många goda råd och synpunkter under arbetets gång.

Göteborg i maj 2014

Magnus Haglund





# INNEHÅLL

<b>1 INLEDNING</b> .....	<b>9</b>
1.1 BAKGRUND .....	9
1.2 FORSKNINGS- OCH KUNSKAPSLÄGE .....	9
1.3 PROBLEMFÖRMULERING .....	12
1.4 FRÅGESTÄLLNINGAR .....	12
1.5 SYFTE OCH MÅLSÄTTNING .....	12
1.6 AVGRÄNSNINGAR .....	13
1.7 METOD OCH MATERIAL .....	13
1.8 TEORETISK ANSATZ .....	14
1.9 DISPOSITION.....	15
<b>2 PERSPEKTIV PÅ KULTURHISTORISKT VÄRDE OCH VÄRDERING</b> .....	<b>16</b>
2.1 DEFINITIONER AV KULTURHISTORISKT VÄRDE .....	16
2.2 FRÅN EN OBJEKTIV TILL EN RELATIV VÄRDESYN.....	17
2.3 SYFTET MED KULTURHISTORISK VÄRDERING .....	18
2.4 EN OBJEKTIV VÄRDERINGSPROCESS? .....	19
2.5 KULTURHISTORISK VÄRDERING SOM TILLSKAPARE AV VÄRDEN .....	19
2.6 METODER FÖR KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	20
<b>3 FALLSTUDIE: STOCKHOLM</b> .....	<b>24</b>
3.1 STOCKHOLMS KULTURHISTORISKA KLASSIFICERING .....	24
3.2 URVALSPROCESSEN .....	25
3.3 VÄRDERINGSPROCESSEN .....	25
3.4 UNDERSÖKT OMRÅDE: TENSTA .....	26
3.5 ANALYS: VÄRDERADE EGENSKAPER I TENSTA .....	27
3.6 RESULTATDISKUSSION .....	28
<b>4 FALLSTUDIE: GÖTEBORG</b> .....	<b>30</b>
4.1 GÖTEBORGS BEVARANDEPROGRAM.....	30
4.2 MODERNA PLANERINGSUNDERLAG .....	30
4.3 URVALSPROCESSEN .....	31
4.4 VÄRDERINGSPROCESSEN .....	32
4.5 UNDERSÖKT OMRÅDE: HJÄLLBO .....	32
4.6 ANALYS: VÄRDERADE EGENSKAPER I HJÄLLBO .....	32
4.7 RESULTATDISKUSSION.....	34
<b>5 AVSLUTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATSER</b> .....	<b>35</b>
5.1 KULTURHISTORISKA VÄRDERINGS- OCH URVALSPROCESSER .....	35
5.2 KULTURARVSDISKURS.....	36
5.3 SLUTSATSER .....	37
<b>6 SAMMANFATTNING</b> .....	<b>39</b>
<b>KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING</b> .....	<b>42</b>
OTRYCKTA KÄLLOR .....	42
TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR .....	42
<b>BILAGA 1: INTERVJUFRÅGOR</b>	
<b>BILAGA 2: TEXTANALYS TENSTA</b>	
<b>BILAGA 3: TEXTANALYS HJÄLLBO</b>	



# 1 INLEDNING

Föreliggande uppsats behandlar kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse. Med uppsatsen avslutas min utbildning på det bebyggelseantikvariska programmet vid Institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet. Uppsatsen utgör examensarbete för kandidatexamen i kulturvård med inriktning mot bebyggelseantikvarisk verksamhet och omfattar 15 hp. Den är skriven under vårterminen 2014.

## 1.1 BAKGRUND

Kulturhistorisk värdering utgör en grundbult inom den bebyggelseantikvariska verksamheten. Lagstiftningen, såsom plan- och bygglagen och kulturmiljölagen, bygger inte bara på själva begreppet kulturhistoriskt värde, utan även på premissen att det är ett värde som kan identifieras eller mätas i någon form. En kulturhistorisk värdering, medveten eller omedveten, ligger också till grund för det urval av byggnader och miljöer som sektorn intresserar sig för – och som i slutändan bevaras.

Riksantikvarieämbetets modell för kulturhistorisk värdering av bebyggelse, känd som ”Unnerbäcksmodellen” (Unnerbäck 2002), är den mest etablerade och vittspridda i Sverige. Modellen är dock ifrågasatt och kritiserad för att den tenderar att användas som en checklista där olika typer av värden konstateras men inte preciseras. Värderingarna beskriver därmed bara att olika värden finns, men inte hur de kommer till uttryck. Runt om i landet används olika tillvägagångssätt för värdering, sällan är dessa tydligt formulerade utan bygger på yrkeserfarenhet. Riksantikvarieämbetet och många fler har uppmärksammat problemen som den kulturhistoriska värderings- och urvalsprocessen är förknippad med. Under en tid har Riksantikvarieämbetet arbetat med att ta fram ny plattform för kulturhistorisk värdering och urval och denna har i skrivande stund precis varit ute på remiss.

Internationellt och i Sverige förs samtidigt diskussioner om att kulturarvsarbetet måste breddas så att fler människor inkluderas och representeras. I diskussionen lyfts kulturarvsdiskursen och frågor ställs om vad som värderas och vilket resultat det får; om vems kulturarv det är som värderas och bevaras. Bebyggelsen från de så kallade rekordåren 1961–1975 är ett typexempel på något som traditionellt inte har rymts inom kulturarvsdiskursen. I rekordåren ingår även det så kallade miljonprogrammet, ett begrepp och en epok som man nog kan påstå för de flesta knappast bär positiva associationer. Rekordårens bebyggelse och stadsplanering kritiserar från många håll och både politiker från alla läger och bostadsbolag föreslår olika paketåtgärder (bland annat det omdebatterade Järvalyftet i Stockholm) som ska ”rätta till” misstagen från 60- och 70-talen.

## 1.2 FORSKNINGS- OCH KUNSKAPSLÄGE

I denna uppsats är det tre huvudteman som sammanfogas: kulturhistorisk värdering, föreställningar om rekordårens bebyggelse samt rekordårens bebyggelse som kulturarv. Den tidigare forskningen på området kan i huvudsak delas in tematiskt på samma vis.

### 1.2.1 Kulturhistorisk värdering

För att förstå hur kulturhistoriska värderingar verkar är det av vikt att förstå det som värderas: kulturarvet. Avrami et al (2000) beskriver kulturarv som någonting flytande och socialt konstruerat. Vilken mening och vilket värde ett objekt har varierar utifrån faktorer som etnicitet, ideologi och religion. Den kulturhistoriska värderingen är därmed inte objektiv och den fungerar som en del i att skapa och omforma kulturarvet och bilden av detsamma.

Denna socialkonstruktivistiska syn på kulturarvet har kulturmiljövården haft svårt att möta, menar Mason (2002). Sektorn har svårt att mäta kulturarvets mångskiftande värden. Alltför ofta görs kulturhistoriska värderingar utifrån ett begränsat antal etablerade kriterier hämtade från de historiska, konsthistoriska och arkeologiska fälten. Många potentiella värden förbises därmed och för att nå en uttömmande värdering krävs en kombination av metoder från olika fält. Mason ser en risk med lyfta fram ett kulturarvsobjekt som exempelvis konstnärligt värdefullt då det kan få till följd att andra parallella värden kommer i skymundan. Han föreslår en värdetypologi för att kunna identifiera och diskutera kulturarvets värden och trycker även på vikten av att olika berörda intressenter deltar i värderingsprocessen.

Svårigheten för sektorn att fånga vissa värden återspeglas i vad som blir skyddat och bevarat. Thornberg Knutsson (2007) har i sin avhandling studerat urvalet av byggnadsminnen i sju län och konstaterar att vissa kategorier av byggnader och anläggningar är underrepresenterade som byggnadsminnen. Arbetarbostäder, vägar och torp är exempel på kategorier som sällan eller aldrig har ansetts vara så synnerligen märkliga genom sitt kulturhistoriska värde att de har förklarats som byggnadsminnen.

Krus (2006) lyfter fram ett annat problem som kulturmiljövården har med de kulturhistoriska värderingarna. I sin licentiatavhandling har Krus studerat byggnader och deras värden ur tre perspektiv: kulturarv, funktion och ekonomi. Ett traditionellt värdeobjektivistisk förhållningssätt inom kulturmiljövården har, menar hon, lett till att sektorn har ägnat alltför mycket kraft på att motivera vilka byggnader som ska tillmätas kulturhistoriskt värde, i stället för att precisera vilka egenskaper hos byggnaderna det är som bär upp det kulturhistoriska värdet. Det traditionella förhållningssättet ger därmed bara besked om att kulturhistoriska värden finns, men inte vilka det är. Med ett modernt, värderrelativistiskt förhållningssätt krävs att värdena preciseras och argumenteras för och att utgångspunkterna explicit redovisas.

### 1.2.2 Föreställningar om rekordårens bebyggelse

Det finns en mängd forskning inom flera olika fält som belyser rekordårens bebyggelse ur olika perspektiv: som arkitektur, som livsmiljöer, som problem och som möjligheter. I fokus för denna uppsats står inte rekordårens byggande och bebyggelse som sådan, utan i stället föreställningar och idéer om bebyggelsen som kan påverka den kulturhistoriska värderingen av densamma. Till det hör även den framväxande synen på rekordårens bebyggelse som kulturarv.

Den allmänna bilden av och föreställningen om rekordårens bebyggelse är i mångt och mycket föreställningen om de betongtunga, trafikseparerade förortsområden dominerade av flerfamiljshus i stor skala som utgör sinnebilden för ”miljonprogrammet”. Bebyggelsen är förknippad med många negativa föreställningar, både om arkitekturen som sådan och om områdena som livsmiljöer (se till exempel Arnstberg 1996, Törnquist 2001, Ericsson et al 2002 och Demker 2011). Vidéns (1999a) grundliga genomgång av rekordårens bostadsbyggande visar dock att bilden av inhuman storskalighet inte stämmer överens med verkligheten. En tredjedel av de nästan 1,4 miljoner bostäder som byggdes under perioden var i småhus. Den vanligaste hustypen var inte ett högt skivhus, utan ett lamellhus med tre våningar. Det dominerande fasadmaterialet var maskinlaget rött och gult tegel. Vidén beräknar att 15–25 procent av lägenheterna i rekordårens fler-

bostadshus återfanns i olika varianter av elementbyggda betonghus – med andra ord utgör dessa ”typiska” hus långt ifrån en majoritet.

Redan från början väckte de nya bostadsområdena dock kritik, inte minst från andra än de boende. Arnstberg (1996) beskriver hur den mediala bilden av Skärholmen i södra Stockholm strax efter centrumets öppnande 1968 skiftade från positiv till domedagslik. Tidningarna tävlade om att hitta på förklenande benämningar på stadsdelen: ”människofrånvänt”, ”välfärdens koncentrationsläger”, ”våra barnbarns slum”. Även i forskningsvärlden gjordes försök att bortförklara det faktum att många boende sade sig trivas.

Ericsson et al (2002) undersöker i rapporten *Miljonprogram och media* hur negativa föreställningar om förorten och förortsborna fortlever och reproduceras. I rapporten beskrivs hur Tensta, nordväst om Stockholm, på 1970-talet fick illustrera debatten om de misslyckade miljonprogramsområdena. Tensta stigmatiserades, på samma sätt som andra rikskända bostadsområden – Rinkeby, Hammarkullen, Rosengård – har kommit att stämplas som ”problemförorter”.

Till de negativa föreställningarna hör också uppfattningen att bostadshusen präglades av ogenomtänkt utformning och arkitektur där statliga krav på snabbt byggande i stora volymer fick gå före omsorgen om de boende och deras miljöer. Söderqvist (1999) menar i sin avhandling *Rekordår och miljonprogram* emellertid att de statliga regleringarna bara spelade en försumbar roll i utformandet av tidens bostadsområden, i stället var det arkitekternas ideal tillsammans med kommuner och byggbolag som gav rekordårsområdena dess form.

De negativa bilderna av förorterna som är nära sammanflätad med föreställningarna rekordårens bebyggelse har också motbilder. På senare år har bland andra Langhorst (2013) och Wirtén (2010) i debattböcker lyft fram sina egna och andras erfarenheter av att uppskatta sina förortsområden, trots stigmatiseringen som områdena dras med. De menar att rekordårsförorterna har många kvaliteter som förbises av blicken utifrån.

### 1.2.3 Rekordårens bebyggelse som kulturarv

Kulturmiljövårdens intresse för rekordårens bebyggelse har tilltagit under 2000-talet. En startpunkt för intresset i vidare kretsar inom sektorn är Riksantikvarieämbetets projekt *Storstadens arkitektur och kulturmiljö* 1999–2001 (Riksantikvarieämbetet 2012). Storstadsprojektet eller storstadssatsningen, som det har kommit att kallas, tillkom efter en regeringsproposition som pekade på behovet av särskilda satsningar i olika stadsdelar. Projektet genomfördes av Riksantikvarieämbetet i samarbete med länsstyrelserna i Stockholms län, Västra Götalands län och Skåne län. Syftet var att bidra till en ökad kunskap om efterkrigstidens bebyggelse så att den skulle kunna utvecklas med bibehållna kulturhistoriska värden. Riksantikvarieämbetet har följt upp storstadsprojektet med att inrätta verksamhetsområdet ”Det moderna samhällets kulturarv” för att arbeta vidare med moderna kulturmiljöer i hela landet.

En rad skrifter publicerades inom storstadsprojektet och uppmärksammade efterkrigstidens bebyggelsemiljöer både på nationellt plan och i de tre deltagande storstäderna. I Göteborg inventerades stora delar av bebyggelsen från åren 1955–1975 och bostadsområdet Skolspåret i Hjällbo uppmärksammades särskilt (Hammerman 2010, s. 28ff). Skolspåret tilldelades byggnadsvårdsbidrag 1999 för restaureringen av ett skärmtak och kom också att utredas som eventuellt byggnadsminne. Någon byggnadsminnesförklaring blev det dock inte.

Bergstén (2012) har i sin masteruppsats undersökt konsekvenser av kulturmiljövårdande insatser i miljonprogramsförorter. Han identifierar tre perspektiv på kulturmiljövård. Det *skeptiska perspektivet* innebär att ett kulturarvsutpekande kan leda till gentrifiering och uträdering av befintliga

minnen till förmån för en äldre historia som kulturmiljövården okritiskt väljer att lyfta fram. Utifrån det *självlära perspektivet* ses kulturmiljövården som en god kraft med uppgift att göra miljonprogramsförorten mer attraktiv. Den kan också ge lokalbefolkningen möjlighet att själva skriva sin historia. Det *pragmatiska perspektivet* innebär att kulturmiljövården är integrerad i andra projekt och är en av flera aktörer som bidrar till utveckling genom att utgå ifrån befintliga värden.

Berggren (2012) menar att det är viktigt att lyfta fram och skydda byggnader som symboliserar rekordårens betydande händelser och skeden. Som exempel ger hon flerbostadshuset Storstugan i Täby, San Remo-bageriet i Västberga i södra Stockholm och bostadsområdet Orrholmen i Karlstad. Berggren menar vidare att det finns en underrepresentation av skyddade byggnader från rekordåren och att de också förbises i förortskommuner där stora bebyggelseområden från tiden utgör en stor andel av det totala beståndet. Anledningen till att det är kontroversiellt att peka ut rekordårens bebyggelse som kulturarv och ge den skydd är att byggnaderna ”fortfarande är föremål för högst levande intressen och konfliktfyllda uppfattningar” (ibid., s. 81). Detta ska ses i kontrast till äldre miljöer, som backstugor, fattighus och mentalsjukhus, där kontroverserna har neutraliserats av tidens gång.

### 1.3 PROBLEMFÖRMULERING

Bilden som har tecknats ovan ger vid handen att den för kulturmiljövården grundläggande praktiken att utföra kulturhistoriska värderingar är svår och problematisk. Någon allmänt omförd metodik för att identifiera och beskriva kulturhistoriska värden finns som konstaterat inte heller. Detta är till nackdel för kulturmiljövårdens intressen, då de yrkesverksamma inte i tillräckligt hög grad står säkra när kulturhistoriska värden ska försvaras gentemot andra intressen.

Frågor om hur den kulturhistoriska värderingen av bebyggelse sker äger extra tyngd när vi nu befinner oss i ett läge där den stora andelen av Sveriges bebyggelse som uppfördes under rekordåren har nått en ålder där den kräver omfattande renoveringar och underhåll, samtidigt som den börjar bli av bredare intresse för kulturmiljövården. Bebyggelsen är också under starkt förändringstryck och står på många platser inför genomgripande omgestaltning. Det är då angeläget att studera hur den kulturhistoriska värderingen av rekordårens bebyggelse görs: vad som värderas, hur det värderas och vad det får för resultat.

### 1.4 FRÅGESTÄLLNINGAR

Utifrån två fallstudier söker uppsatsen besvara följande frågor:

- Hur ser de kulturhistoriska urvals- och värderingsprocesserna av rekordårens bebyggelse ut?
- Hur kan dessa processer diskuteras i förhållande till pågående forskning och teoribildning inom kulturvårdsfältet?
- Vad ger dessa processer för resultat avseende urval och värdering och vilken inverkan kan detta få på vad som tolkas som kulturarv?

### 1.5 SYFTE OCH MÅLSÄTTNING

Syftet med uppsatsen är att utifrån två fallstudier studera hur kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse har gått till och därigenom försöka finna, beskriva och diskutera olika processer för urval och värdering och processernas följdverkningar.

Målet är att uppsatsens resultat och diskussion ska bidra till en ökad medvetenhet inom kulturmiljösektorn om effekterna av olika processer för kulturhistorisk värdering och urval av rekordårens bebyggelse.

## 1.6 AVGRÄNSNINGAR

Uppsatsen är genom sin problemformulering och sitt syfte avgränsad till att undersöka kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse. Rekordåren är inte en precist definierad tidsperiod. Med rekordåren avses här åren 1961–1975, en definition som också används av såväl Boverket (Hall (red.) 1999) och Riksantikvarieämbetet (Samuelsson (red.) 2004). Inom rekordåren ryms därmed det så kallade miljonprogrammet, 1965–1974. Det är dock ett begrepp som används ytterst sparsmakat i uppsatsen, då det dels endast avser bostadsbebyggelse, dels är behäftat med många, ofta negativa, föreställningar. Genom avgränsningen till rekordårsbebyggelse riktar undersökningen ljuset mot miljöer som står under starkt förändringstryck och som endast i liten utsträckning har värderats tidigare.

Det är inom ramen för denna uppsats inte möjligt att undersöka alla kulturhistoriska värderingar som har gjorts av rekordårens bebyggelse, både då det vore ett alltför stort antal för en kvalitativ studie, och då det sannolikt är ogörligt att finna alla värderingar som har gjorts. En avgränsning har därför gjorts till att studera två fall, Stockholms respektive Göteborgs stadsmuseums värderingar. Fallstudieobjekten är valda utifrån ett antal kriterier:

- Det ska finnas kulturhistoriska värderingar av bebyggelse från rekordåren (1961–1975).
- Värderingarna ska vara genomförda eller sammanställda under 2000-talet, detta för att de ska vara någorlunda aktuella och gjorda ungefär samtidigt.
- Värderingarna ska vara gjorda av eller på uppdrag av den kommunala organisationen för att ingå i kommunala planeringsunderlag såsom kulturmiljö- eller bevarandeprogram. Genom att de är gjorda i samma syfte och används i relation till samma lagstiftning (plan- och bygglagen) ökar jämförbarheten.

Värderingarna utförda av såväl Stockholms som Göteborgs stadsmuseum uppfyller dessa kriterier. Båda städerna har ett relativt stort bestånd av rekordårsbebyggelse vilket gör dem till intressanta studieobjekt. Dessutom har de båda museerna olika angreppssätt till värderings- och urvalsprocessen.

I uppsatsen identifieras och beskrivs därmed inte alla tänkbara strategier för kulturhistorisk värdering. Uppsatsen ger inte heller en heltäckande bild av rekordårens bebyggelse som sådan, den har redan belysts i många andra forskningssammanhang. Kulturmiljövården har och har haft fler relationer till rekordårens bebyggelse än vad som beskrivs i denna uppsats, uppgiften har här varit att undersöka specifikt värderings- och urvalsprocesserna i Göteborg och Stockholm, inte att behandla kulturmiljövårdens intresse för rekordårsbebyggelsen i allmänhet. Någon fullständig undersökning av kulturarvsdiskursen har inte gjorts här, varför en uttömmande analys av fallstudiernas inverkan på den inte är möjlig.

## 1.7 METOD OCH MATERIAL

Uppsatsens vilar på tre metodologiska ben: litteraturstudier, intervjuer och textanalyser. Metoderna är kvalitativa och valda som en följd av uppsatsens syfte. De tre metoderna ger tillgång till olika typer av kunskap. Det är skriven kunskap i publicerad litteratur, professionell kunskap och erfarenhet som de intervjuade informanterna besitter, samt utsagda kunskap som går att utvinna genom textanalyserna. Tillsammans ger metoderna därmed möjlighet till en mångfald av perspektiv.

Litteraturstudier ligger till grund framför allt till det första kapitlet och syftar till att ge en gedigen grund för att förstå olika perspektiv på de i uppsatsen bärande begreppen kulturhistoriskt värde och kulturhistorisk värdering. Det är en mångfald av litteratur som har studerats, varav många är skrifter publicerade av Riksantikvarieämbetet. Som den offentliga kulturmiljövårdens främsta

representant har Riksantikvarieämbetet ett avgörande inflytande över landets kulturvårdande praktik och det är då av vikt att undersöka dessa texter. Utöver detta är det huvudsakligen akademiska avhandlingar och forskningsrapporter, både svenska och internationella, som har studerats.

I uppsatsen görs två fallstudier där den kulturhistoriska urvals- och värderingsprocessen av rekordårsbebyggelse i Stockholm och Göteborg undersöks. Till fallstudierna har två semi-strukturerade intervjuer gjorts för att mer precist kunna beskriva processerna än vad som är möjligt enbart utifrån skrivet material. Informanterna, en bebyggelseantikvarie vid Göteborgs stadsmuseum och en vid Stockholms stadsmuseum, har båda arbetat med kulturhistorisk värdering och har god inblick i processerna. Intervjuerna utgår från samma frågeställningar, dessa återfinns i bilaga 1. Inspelningar av intervjuerna finns hos författaren. Innan detta uppsatsarbete påbörjades tillbringade jag min praktikperiod på Göteborgs stadsmuseum och lärde då känna informanten där. Jag deltog också i arbetet med att komplettera det befintliga bevarandeprogrammet i Göteborg. Det gör att min förståelse för Göteborg som fallstudie är godare än för Stockholm, samtidigt finns en risk att vissa uppgifter i intervjun lämnas outtalade och underförstådda och därmed svåra att för en utomstående extrahera ur intervjumaterialet.

Till fallstudierna har en stadsdel i respektive stad valts ut för att närmare studera de objekt som där har pekats ut som kulturhistoriskt värdefulla. Texterna som motiverar valet och beskriver de kulturhistoriska värdena har sammanställts och materialet har underställts en kvalitativ textanalys i syfte att blottlägga vilka kriterier eller egenskaper som lyfts fram som avgörande för den kulturhistoriska värderingen. Med inspiration från Unnerbäck (2002) har de i texterna anförda motiven till värderingen ordnats i tre huvudkategorier: dokumentmotiv, upplevelsemotiv och förstärkande motiv. Inom huvudkategorierna har motiven också ordnats i specificerade kategorier. I dokumentmotiven ryms bland annat samhällshistoriska och socialhistoriska värden; i upplevelsemotiven ryms bland annat arkitektoniska och miljöskapande värden; i de förstärkande motiven ryms bland annat autenticitet och representativitet. Textanalyserna återfinns i bilagorna 2 och 3. Valet att utgå ifrån Unnerbäck's värdekategoriseringar har gjorts trots kritiken som har riktats mot modellen. Grunden till valet är att kritiken främst har rört användningen av modellen, där olika värden tenderar att "bockas av" utan vidare förklaring. Kritiken har alltså inte primärt rört uppdelningen av det kulturhistoriska värdet i olika kategorier. Kategorierna är också väletablerade vilket möjliggör en diskussion utan att behöva upprätta en ny terminologi.

I Göteborg är det ett arbetsmaterial tillhandahållet av Göteborgs stadsmuseum som har analyserats. I arbetsmaterialet är två stadsdelar, Majorna och Hjällbo (inklusive Hammarkullen och Eriksbo), mer genomarbetade och står som modell för det pågående arbetet med resten av staden. Eftersom Hjällbo är en stadsdel dominerad av rekordårsbebyggelse valdes det ut för den mer ingående studien.

I Stockholm har merparten av stadens rekordårsstadsdelar värderats och klassificerats. Motiveringstexterna finns att tillgå i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. Den närstuderade stadsdelen, Tensta (inklusive Hjulsta), är geografiskt välavgränsad och domineras liksom Hjällbo av rekordårsbebyggelse. De båda stadsdelarna är uppförda ungefär samtidigt och storleksmässigt lika. Båda är också belägna avskilda från respektive stadskärna. Stadsdelarna har därmed liknande referenspunkter vilket möjliggör jämförelser mellan dem.

## 1.8 TEORETISK ANSATS

Ett bärande tolkningsbegrepp i uppsatsen är diskurs, och i synnerhet kulturarv diskurs. Diskurs kan kort sägas vara den samling utsagor om en företeelse som skapar den gängse uppfattningen av hur företeelsens verklighet är skaffad samt hur den ska förstås och hanteras (Martins



Holmberg 2011). Med kulturarvsvdiskurs avses här det som Smith (2006) kallar *authorized heritage discourse* (AHD).

Smith menar att det finns en ”hegemonic discourse about heritage, which acts to constitute the way we think, talk and write about heritage” (ibid., s. 11). Denna hegemoniska västliga kulturarvsvdiskurs normerar och neutraliserar en traditionell kulturarvsvsyn där bara ett visst urval kan komma i fråga för kulturvårdens intresse och omsorg. Traditionellt är det framför allt majoritetssamhällets arkitektoniska och arkeologiska monument som har setts som kulturarv, på bekostnad av bland annat icke-materiella kulturminnen. Det är estetiskt tilltalande materiella objekt som premieras av kulturarvsvdiskursen (ibid., s. 29).

Kulturarvsvdiskursen styr också vem som har makt att definiera kulturarvet. Diskursen stärker därmed en etablerad syn på vad som är kulturarv och hur det ska tolkas – och därmed även sig själv – samtidigt som alternativa urval och tolkningar kvävs. Ramarna som diskursen sätter för vad som är möjligt att uppfatta och prata om som kulturarv är dock inte fast fixerade, kulturarvsvdiskursen formas och omformas ständigt. Problemet är dock, menar Smith (2006, s. 30f), att diskursen framför allt bygger på en smal expertsyn som inte förmår inkorporera avvikande tolkningar.

En följd av detta är att ”kulturarv” inte är naturgivet, kulturarvet skapas och formas:

Objects, collections, buildings, and places become recognized as “heritage” through conscious decisions and unspoken values of particular people and institutions—and for reasons that are strongly shaped by social contexts and processes. Thus, the meaning of heritage can no longer be thought of as fixed, as the traditional notions of intrinsic value and authenticity suggest. (Avrami et al 2000, s. 6.)

Urval och kulturhistorisk värdering är således styrt av diskursiva förståelser av vad som är kulturarv och värdefullt. Samtidigt som kulturarvsvdiskursen kan verka som hämsko för urvalet, menar Martins Holmberg (2011) att det också är möjligt att forma diskursen genom kunskapsbildning. Att undersöka, välja ut och värdera något som kulturhistoriskt kan ses som ett slags kunskapsbildning vilket ger att både det kulturhistoriska urvalet och värderingen är något performativt och diskursformande: När något pekas ut som kulturarv så ”formas det om” med nya värden och betydelser. Samtidigt innebär det också att något annat inte väljs ut och lyfts upp på samma sätt.

## 1.9 DISPOSITION

Efter detta inledningskapitel följer ett kapitel i vilket olika perspektiv på kulturhistoriskt värde och värdering presenteras. Med avstamp i plan- och bygglagen ges en historisk och samtida genomgång av hur olika syner på det kulturhistoriska värdet och den kulturhistoriska värderingen. Kapitlet ligger till grund för den diskussion som förs i kommande kapitel. I det tredje och fjärde kapitlet presenteras de två fallstudierna med bakgrund, resultat, analys och diskussion. I det avslutande kapitlet förs en slutdiskussion och uppsatsens slutsatser sammanfattas.

## 2 PERSPEKTIV PÅ KULTURHISTORISKT VÄRDE OCH VÄRDERING

I detta kapitel presenteras en del av alla de perspektiv som kan anläggas på begreppen kulturhistoriskt värde och kulturhistorisk värdering. Kapitlet inleds med olika definitioner av kulturhistoriskt värde och en kort översikt av hur synen på värdena har skiftat. Därpå behandlas den kulturhistoriska värderingen: varför den görs, hur den görs och vad den kan få för följder.

### 2.1 DEFINITIONER AV KULTURHISTORISKT VÄRDE

I plan- och bygglagen (SFS 2010:900) nämns flera synpunkter utifrån vilken en byggnad kan vara värdefull: historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga. Av värdena som räknas upp i lagtexten är det framför allt det *kulturhistoriska* värdet som står i fokus för kulturmiljövården, vilket kan illustreras med att Riksantikvarieämbetets vägledning för bebyggelsevärdering heter just *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (Unnerbäck 2002). Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) hänvisar också konsekvent till byggnaders kulturhistoriska värde. Vad som menas med kulturhistoriskt värde och hur begreppet ska förstås är emellertid långt ifrån entydigt. Försök till att definiera vad kulturhistoriskt värde är har gjorts i ett antal offentliga utredningar, rapporter och skrifter. Saneringsutredningen 1973 föreslog följande definition av begreppet:

Med kulturhistoriskt värde menas de värden, uppfattbara för ett samhälles medborgare, som kan tillmätas en byggnad utöver dess nyttovärde. (SOU 1973:27, s. 24.)

Definitionen är medvetet vid för att kunna fungera som samlingsbegrepp för de estetiska, historiska och liknande värden som kan tillskrivas bebyggelse (ibid., s. 23). En liknande syn präglar det som har kommit att bli ett standardverk inom kulturmiljösektorn, Riksantikvarieämbetets vägledning, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (Unnerbäck 2002), ofta benämnd ”Unnerbäcksmodellen”. Någon klar definition av kulturhistoriskt värde ges inte i boken, författaren påpekar tvärtom att begreppet inte är entydigt:

Nästan undantagslöst är det kulturhistoriska värdet uppbyggt av flera olika egenskaper, som kan innefatta både fakta och rena upplevelsevärden. (ibid., s. 18.)

Med Unnerbäckes förståelse av begreppet kulturhistoriskt värde består det av dels faktamässiga dokumentvärden, dels av upplevelsevärden. Dokumentvärden är historiska egenskaper såsom arkitekturhistoriskt värde, byggnadsteknikhistoriskt värde, socialhistoriskt värde och personhistoriskt värde. Upplevelsevärden är estetiskt och socialt engagerande egenskaper såsom arkitektoniskt värde, miljöskapande värde, identitetsvärde och traditionsvärde (ibid., s. 24). Värderingsmodellen beskrivs närmare i avsnitt 2.6.1.

I Riksantikvarieämbetets rapport *Fördjupad utvärdering – kulturmiljö och kulturhistoriska värden* från 2007 ges en ny definition av kulturhistoriskt värde:

Med kulturhistoriska värden avses materiella och immateriella företeelser som på ett särskilt sätt fungerar som källa till berättelser om människans historia. De kulturhistoriska värdena kan utgöras av såväl enskilda objekt som helhetsmiljöer. (Riksantikvarieämbetet 2007, s. 11.)

Betoningen ligger här på det som Unnerbäck kallar för dokumentvärden, alltså de egenskaper hos bebyggelsen som kan fungera som historiskt källmaterial. Den förskjutning bort från synen på kulturhistoriskt värde som ett paraplybegrepp som kan anas i citatet från 2007 blir klart uttryckt i Riksantikvarieämbetets nya plattform för kulturhistorisk värdering, som i skrivande stund precis har varit ute på remissrunda:

Kulturhistoriskt värde består i möjligheter att genom materiella och immateriella företeelser utvinna och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag. (Riksantikvarieämbetet 2014, s. 17)

Självva värdet ligger således inte i de värderade objekten i sig, utan i de kunskaper som dels skapas här och nu, dels kan komma att skapas i framtiden. Det som Unnerbäck benämner upplevelsevärden rymms här inte längre alls inom definitionen av kulturhistoriskt värde, utan benämns i stället kulturvärden:

Kulturvärde definieras här som en samlingsbenämning för sådana värden som tillskrivs företeelser, med utgångspunkt i kulturhistoriska, sociala och estetiska aspekter. (ibid., s. 10)

Noterbart är också att kulturhistoriska värden enligt denna definition kan vara sådant som ger möjlighet att förstå och förmedla kunskap om dagens livsvillkor och förhållanden, inte bara kunskap om svunna tider.

## 2.2 FRÅN EN OBJEKTIV TILL EN RELATIV VÄRDESYN

Den traditionella synen på kulturhistoriska värden har varit att dessa är absoluta och inneboende i objekten (Grundberg 1999, s. 29f). Värdena har alltså uppfattats som objektiva och därigenom möjliga för kulturarvsexperts att uppfatta och bedöma. Denna syn präglar åtminstone till del Unnerbäcksmodellen, där dokumentvärdena beskrivs som ”vad man brukar kalla ’objektiva’ egenskaper”, dessa är dock, understryker författaren, ”mer eller mindre beroende av bedömarens kunskap och inriktning” (Unnerbäck 2002, s. 21).

Med de senaste decenniernas debatt inom kulturmiljövården och postmodernismens intåg har dock en förskjutning skett mot en värderelativistisk syn där kulturhistoriska värden inte längre ses som inneboende i objekten, utan tillskrivna av värderande subjekt och därigenom mångskiftande (Olsson 2003, s. 42; Krus 2006, s. 10f).

Denna relativistiska syn där subjekten ställs i första rummet har hävdats inte minst inom den anglosaxiska forskningsvärlden. Erica Avrami med flera har i forskningsrapporten *Values and Heritage Conservation* från The Getty Conservation Institute formulerat det som att

objects and places are not, in and of themselves, what is important about cultural heritage; they are important because of the meanings and uses that people attach to these material goods and the values they represent (Avrami et al. 2000, s. 11).

I en annan forskningsrapport från Getty-institutet, *Assessing the Values of Cultural Heritage*, fortsätter Randall Mason (2002, s. 8) på samma spår och beskriver det som en viktig insikt att kulturhistoriska värden (”heritage values”) inte är inneboende, objektiva, fasta och oföränderliga, utan värden uppstår i stället i interaktionen mellan objektet och dess kontext.

Även Worthing & Bond (2008) argumenterar för en relativistisk värdesyn och menar att kulturhistoriskt värde ("cultural significance") uppstår när människor tillskriver platser och objekt värden. Kulturvärden, slår de fast, "are in fact dynamic, relative och subjective" (ibid., s. 80).

I sin bok *Contemporary Theory of Conservation* (2005) gör Salvador Muñoz Viñas en kritisk analys av klassiska förhållningssätt inom kulturvården och deras idéer om objektiva sanningar och värden. Han finner att materialet som sådant har varit utgångspunkt i bevarandesträvanden, men att argumenten för det är svaga och motsägelsefulla. Vikten, menar Muñoz Viñas, ska ligga på individerna. Försök att finna objektiva värden är dömda att misslyckas eftersom värden är något subjektivt. Kulturvården bör därför i stället sträva efter att i största möjliga mån bevara de värden som olika intressenter tillskriver objekten.

## 2.3 SYFTET MED KULTURHISTORISK VÄRDERING

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. (SFS 2010:900, PBL 8:13)

Det så kallade förvanskningförbudet i plan- och bygglagens 8 kap. 13 § är en av flera anledningar till att Sveriges kommuner tar fram kulturmiljöprogram, bevarandeprogram, kulturhistoriska klassificeringar och andra dokument som pekar ut byggnader och bebyggelseområden inom kommunen som är särskilt värdefulla. Att en byggnad eller ett bebyggelseområde pekas ut som särskilt värdefullt är en signal till byggnadsnämnden om att kommunen anser PBL 8:13 vara tillämplig och bör beaktas vid lovgivning (Boverket 2014).

Syftet med att utföra kulturhistoriska värderingar kan således sägas vara att identifiera vad som genom olika skydds- och vårdåtgärder ska tillförsäkras ett långsiktigt bevarande:

Bedömningar av kulturhistoriskt värde har i stor utsträckning styrt resursfördelning mellan olika bevarandåtgärder. Ju större kulturhistoriskt värde, desto större bevarandevärde har ansetts föreligga. (Olsson & Berglund 2013, s. 12)

Bevarande är emellertid inte en oomtvistad praktik och synen på vad som kan komma i fråga för bevarande har skiftat över tid. Olsson (2003, s. 41) gör en uppdelning i ett traditionellt och ett modernt förhållningssätt till bevarande av bebyggd miljö. Traditionellt har motiven för bevarande varit att tillvarata historiska och konstnärliga värden, fokus har legat på objekt och det förflutna har varit den tidsmässiga utgångspunkten. Med ett modernt förhållningssätt är motiven för bevarande i stället sociala samt estetiska och visuella, fokus ligger på miljöer och det är nutiden som är av intresse. Ett exempel på en modern syn på syftet med kulturhistorisk värdering ger Riksantikvarieämbetet (2014, s. 40):

Syftet med att bedöma och i förlängningen välja ut och förvalta sådana egenskaper som representerar kulturhistoriska värden, är att bidra till en ökad förståelse för såväl förflutna som pågående skeden, processer och sammanhang.

Det har också påpekats att i en kulturarvspraktik där värden snarare än objekten i sig är i fokus, är målet med bevarande inte nödvändigtvis att skydda objekten utan de värden som de besitter:

The ultimate aim of conservation is not to conserve material for its own sake but, rather, to maintain (and shape) the values embodied by the heritage. (Avrami et al. 2000, s. 7)

Ett liknande resonemang för också Muñoz Viñas (2005).

## 2.4 EN OBJEKTIV VÄRDERINGSPROCESS?

En följd av den förskjutning från en objektiv till en relativ värdesyn som har beskrivits ovan är att själva värderingen också har gått mot att mer och mer ses som en praktik beroende dels av det utförande subjektet, dels av dem som tar del av värderingen.

Unnerbäck, kunde vi konstatera, företräder en syn där de historiska aspekterna av det kulturhistoriska värdet är objektiva men ändå mer eller mindre beroende av bedömaren (Unnerbäck 2002, s. 21). Bedömningen av de så kallade upplevelsevärdena, fortsätter han, ska man komma ihåg är en bedömning av subjektiva upplevelser och som ”därför kräver särskild omsorg, exempelvis diskussioner i en större grupp bedömare” (ibid.).

Saneringsutredningen från 1973 pekar också på den subjektivitet som bedömaren alltid representerar:

Värderingen av det kulturhistoriska objektet influeras av kunskapen om det men är ändå till sin art av subjektivt slag. För en bedömare framstår det som väsentligast att uppmärksamma estetiskt eller arkitektoniskt betydelsefulla objekt, för en annan att stanna vid socialhistoriskt representativa miljöer. (...) Valet beror på en rad personliga faktorer, kunskapsmängd, intresseinriktning, egna erfarenheter. (SOU 1973:27, s. 24)

Av uppfattningen att kulturhistoriska värden är relativa följer också tanken att en ensam expert inte till fullo kan uppfatta, väga och bedöma alla de skiftande värden som olika intressenter (”stakeholders”) lägger i kulturarvsobjekt (Mason 2002; Muñoz Viñas 2005; Worthing & Bond 2008). För att uppnå en så genomarbetad värdering som möjligt krävs därför att olika berörda grupper bjuds in att delta i värderingsprocessen och att skiftande – och eventuellt motstående – värden erkänns och vägs mot varandra.

## 2.5 KULTURHISTORISK VÄRDERING SOM TILLSKAPARE AV VÄRDEN

Avrami et al. (2000) har lyft fram att värderingsprocessen inte bara är subjektberoende utan också i sig formativ och värdeskapande. Författarna skiljer på begreppen *värdera* (valuing) och *ge ökat värde* (valorizing). Genom att peka ut ett objekt som kulturhistoriskt värdefullt och skydda eller värda det, ges objektet ett förändrat, ökat, värde. Vad vi ser som kulturhistoriskt värdefullt kan således påverkas genom kulturvårdande insatser. Även vilka kulturvårdande insatser som sätts in, och hur de genomförs, påverkar uppfattningen av ett objekt genom att vissa aspekter lyfts fram och vissa betydelser och värderingar ges större tyngd.

Citatet nedan är ett talande exempel på att en värdering och ett intresse från kulturmiljövården kan skapa nya betydelser och värden. Det är hämtat från en tidningsartikel som beskriver ett arbete med att inventera och värdera bebyggelse i Östersund.

60-talshyreshuset där grannarna Gunilla Naenfeldt och Bertil Olzon bor i är kulturhistoriskt värdefullt enligt kommunens byggnadsantikvarie Daniel Sving. Det var mer än grannarna visste. (...) Bertil Olzon har bott och trivts i huset i elva år. Att det skulle vara något speciellt med byggnadens utseende kan han dock inte skriva under på.

– Jag tycker då inte att man kan se att det är något speciellt med huset. Det ser ut som ett genomsnittligt hyreshus, säger han och grannen Gunilla Naenfeldt fyller i.

– Det hade jag aldrig trott. Då har man ju något att skryta med, säger hon. (Wännström 2012)

## 2.6 METODER FÖR KULTURHISTORISK VÄRDERING

Riksantikvarieämbetet har i flera omgångar tagit fram metoder och vägledningar för att göra kulturhistoriska värderingar och urval. Nedan redogörs kort för dessa.

### 2.6.1 Unnerbäcksmodellen

Riksantikvarieämbetets modell för kulturhistorisk värdering av bebyggelse (Unnerbäck 2002) har kommit att bli känd som Unnerbäcksmodellen. Tanken med modellen var att etablera ett enhetligt svenskt system för kulturhistorisk värdering. Värderingsprocessen består i modellen av de tre stegen identifikation, bearbetning och värdering.

Det första steget, identifikation, går ut på att bedöma vilka grundmotiv som finns för bevarande. Unnerbäck skiljer på två typer av grundmotiv: dokumentvärde och upplevelsevärde, där dokumentvärdena är olika historiska egenskaper och upplevelsevärdena är olika estetiskt och socialt engagerande egenskaper.

Nästa steg är att bearbeta den grundläggande värderingen. Bearbetningen består i att en bedömning av förstärkande eller övergripande motiv läggs till grundmotiven. Kvalitet, autenticitet och pedagogisk tydlighet är förstärkande bevarandemotiv. Därtill görs en bedömning av objektets sällsynthet eller representativitet på lokal, regional eller nationell nivå. Unnerbäck (2002, s. 22) ger ett exempel på ett absolut kriterium för värdering, när han menar att alla byggnader som är byggda före år 1900 som har bevarats i ursprungligt skick ska tillmätas ett stort kulturhistoriskt värde genom deras kombination av autenticitet och sällsynthet genom åldern.

I det tredje steget vägs de två tidigare stegen samman till en kulturhistorisk värdering där det framgår vilket eller vilka bevarandemotiv som är de huvudsakliga och som därmed ska vara utgångspunkten för det fortsatta skyddet och vården av byggnaden.

*Tabell 1. Steg för kulturhistorisk värdering enligt Unnerbäcksmodellen.*

IDENTIFIKATION		BEARBETNING	VÄRDERING
Grundmotiv		Förstärkande/ övergripande motiv	Sammanvägd motivering
<b>Dokumentvärde</b> (historiska egenskaper) <ul style="list-style-type: none"><li>▪ byggnadshistoriskt värde</li><li>▪ byggnadsteknikhistoriskt värde</li><li>▪ patina</li><li>▪ arkitekturhistoriskt värde</li><li>▪ samhällshistoriskt värde</li><li>▪ socialhistoriskt värde</li><li>▪ personhistoriskt värde</li><li>▪ teknikhistoriskt värde</li></ul>	<b>Upplevelsevärde</b> (estetiskt och socialt engagerande egenskaper) <ul style="list-style-type: none"><li>▪ arkitektoniskt värde</li><li>▪ konstnärligt värde</li><li>▪ patina</li><li>▪ miljöskapande värde</li><li>▪ identitetsvärde</li><li>▪ kontinuitetsvärde</li><li>▪ traditionsvärde</li><li>▪ symbolvärde</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Kvalitet</li><li>▪ Autenticitet, äkthet</li><li>▪ Pedagogiskt värde, tydlighet</li><li>▪ Sällsynthet</li><li>▪ Representativitet (nationellt, regionalt, lokalt)</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Huvudmotiv (det dominerande grundmotivet)</li><li>▪ Ytterligare grundmotiv</li><li>▪ Förstärkande/övergripande motiv</li></ul>

(Efter Unnerbäck 2002, s. 24f)

Den kulturhistoriska värderingen är sedan tänkt att ligga till grund för val av ambitionsnivå vad gäller bevarande, dokumentation och vård av byggnaden, liksom för att kontrollera att de praktiska åtgärderna tar hänsyn till bevarandemotiven. De kulturhistoriska aspekterna ska enligt modellen undersökas separat och först i ett senare skede vägas mot exempelvis ekonomiska och tekniska bedömningar.

### 2.6.2 Berättelsemodellen

Till skillnad från Unnerbäcksmodellen ovan har berättelsemodellen inte konkretiserats i någon sammanfattande skrift från Riksantikvarieämbetet. Det har heller inte varit Riksantikvarie-

ämbetets önskan att formulera en modell, i stället har ambitionen varit att öka användandet av kulturhistoriska berättelser i värderingsarbetet (Ulvsgärd 2012, s. 11). Samtidigt har Riksantikvarieämbetet i en rapport benämnt metoden just ”berättelsemodellen” (Riksantikvarieämbetet 2008, s. 8).

Berättelsemodellen är en metod för kulturhistorisk värdering och urval av bebyggelse som utgår från att bebyggelsen ska kunna representera olika berättelser. Ulvsgärd (2012, s. 12) sammanfattar det som att ”byggnaden tillmäts ett kulturhistoriskt värde utifrån dess förmåga att fungera som förmedlare av en eller flera berättelser”.

I större skala har modellen använts i kulturfastighetsutredningen från 2009 (SFV 2009) där en bedömning utifrån berättelsemodellen var ett av tre steg för att avgöra vilka kulturfastigheter som skulle fortsätta att vara i statlig ägo och förvaltning (SOU 2013:55, s. 110ff). Utredningens urval skedde utifrån en metodik föreslagen av Riksantikvarieämbetet (2008, s. 8f). Enligt förslaget går berättelsemodellen ut på att en eller flera historiska berättelser formuleras och att ett urval görs utifrån vilka fastigheter bäst representerar berättelserna.

I utredningen skapade en expertgrupp sex berättelser utifrån det fastighetsbestånd som ingick i utredningen (SFV 2009, s. 21). Urvalet och värderingen av fastigheterna gjordes sedan utifrån dessa sex berättelser. Ulvsgärd (2012, s. 12) påpekar dock att berättelsemodellen ger utrymme för olika tillvägagångssätt, där det både är möjligt att först formulera berättelsen och sedan bedöma bebyggelsen utifrån den, och att undersöka bebyggelsen för att finna vilka berättelser den kan ge.

### 2.6.3 Plattform för kulturhistorisk värdering och urval

Sedan 2011 har Riksantikvarieämbetet arbetat med ett projekt i syfte att utveckla en ny vägledning för kulturhistorisk värdering och urval (Riksantikvarieämbetet 2014). Resultatet av arbetet är en ny plattform för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Den är tänkt att kunna användas inte bara för värdering av byggnader utan för olika kulturhistoriska *företeelser* vilket är det sammanfattande begrepp som används för byggnader, bebyggelsemiljöer, landskap och föremål. Under våren 2014 är plattformen ute på remiss, och det är remissversionen som ligger till grund för detta avsnitt.

Plattformen representerar en värdesyn som får ses som uttalat relativistisk:

Utgångspunkten i denna skrift är att värden alltid ska ses som tillskrivna av någon eller några personer eller institutioner. (ibid., s. 8.)

Det påpekas också att arbetet med värdering och urval aldrig sker förutsättningslöst, det påverkas av bland annat arbetets syfte, kunskaper och kompetens hos dem som utför arbetet och ekonomiska faktorer. Det är viktigt att redovisa dessa påverkansmetoder så att resultatet kan ses i ljuset av dessa.

Som diskuterades i avsnitt 2.1 ovan görs det i plattformen skillnad på kulturhistoriska värden och kulturvärden. Kulturhistoriska värden är möjligheter att utvinna kunskaper om olika skeenden och sammanhang och vad de kan säga om människors livsvillkor historiskt och i dag. Kulturvärden är ett samlingsbegrepp för värden som tillskrivs utifrån kulturhistoriska, sociala och estetiska aspekter.

Värderings- och urvalsprocessen består enligt plattformen av ett antal olika typer av ställningstaganden och bedömningar som kan sorteras in i process om fyra steg: beskrivande, analyserande, planerande och beslutande.

Det beskrivande momentet består i att besvara frågor om vad som har hänt, vad som finns och vad som återspeglas. Genom att observera och undersöka objektet eller företeelsen ska dess kulturhistoriska bakgrund och sammanhang liksom dess fysiska och immateriella egenskaper beskrivas.

I det analyserande momentet görs den egentliga kulturhistoriska värderingen genom att frågor om vilka värdena är och vilka de höga värdena är besvaras. Utifrån en bedömning av hur väl den kulturhistoriska bakgrunden är utläsbar värderas den undersökta företeelsen. Vad värdena består i ska specificeras och värdena ska graderas.

Det planerande momentet syftar till att bedöma hot mot och förutsättningar för bevarande av de kulturhistoriska värdena. I momentet sker också en avvägning mot andra värden än de kulturhistoriska för att avgöra vilka företeelser som ska lyftas fram och vilka som ska lämnas därhän. Frågor om vad som krävs och vad som är möjligt besvaras i momentet.

I det beslutande momentet avgörs vilka skyddsinstrument som är lämpliga, liksom frågor om vård, resursfördelning och liknande. Frågor om vad som ska göras och hur det ska göras besvaras i detta moment.

*Tabell 2. Steg för kulturhistorisk värdering och urval enligt Riksantikvarieämbetets plattform.*

TYP AV STÄLLNINGSTAGANDE	INNEBÖRD	SVARAR PÅ FRÅGORNA
<i>Beskrivande</i>	Observation och beskrivning av kulturhistorisk bakgrund samt fysiska och immateriella egenskaper. Bestämning av företeelsens kulturhistoriska sammanhang.	Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?
	↓	
<i>Analyserade</i>	Kulturhistorisk värdering och gradering avseende möjlighet till kunskap och förståelse, innehållets/egenskapernas helhet samt kulturhistorisk relevans.	Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?
	↓	
<i>Planerande</i>	Prioriteringar avseende de kulturhistoriska värdena med utgångspunkt i förutsättningar och hotbild.	Vad krävs? Vad är möjligt?
	↓	
<i>Bestämmande</i>	Val av styrmedel: regelverk och bestämmelser; finansieringsformer; åtgärder för vård och utveckling; kommunikationsinsatser; metoder för uppföljning och utvärdering.	Vad ska göras? Hur ska det göras?

(Efter Riksantikvarieämbetet 2014, s. 13)

Det är inte alltid som alla moment behöver hanteras, och de behöver inte heller hanteras i tur och ordning. Det finns dock en poäng med att tydligt redogöra för vilka ställningstaganden och bedömningar som ligger bakom ett avgörande eftersom outtalade bedömningskäl gör det svårt för andra att förstå de bakomliggande motiven. Detta kan få till följd att ett korrekt tillvaratagande av de kulturhistoriska värdena försvåras, likaså möjligheterna att ifrågasätta och ompröva dem.



Den kulturhistoriska värderingen som görs i det analyserande momentet handlar inte om att beskriva företeelsens historia, inte heller om att rada upp olika sorters värden som företeelsen anses besitta:

Kulturhistorisk värdering handlar inte om att räkna upp ett antal värdekategorier som grovt beskriver en företeelses historiska hemvist eller användning. Det gäller istället att bedöma och förklara *varför, på vilket sätt och i vilken grad* en miljö, en byggnad, ett föremål eller en aktivitet kan ge möjlighet att utvinna och kommunicera kunskaper om dess kulturhistoriska sammanhang. (ibid., s. 17)

Det kulturhistoriska värdet kan i stället bedömas utifrån tre aspekter:

- *Möjlighet till kunskap och förståelse*, en bedömning av företeelsens informationsinnehåll och möjligheter till läsbarhet.
- *Helhet*, en bedömning av i vilken mån beståndsdelar som speglar en viss tidpunkt eller process är bevarade.
- *Relevans*, en bedömning av huruvida företeelsen är kännetecknande eller har haft särskild betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen lokalt, regionalt, nationellt eller internationellt.

Enligt plattformen kan det enkelt uttryckas som att ”ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera en bredd av kulturhistorisk kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde” (ibid., s. 17). Vikt läggs vid att utföraren vid värderingen ska motivera och precisera var det kulturhistoriska värdet består: ”vilka värdena är, vad de står för och hur de framträder” (ibid., s. 19).

## 3 FALLSTUDIE: STOCKHOLM

I detta kapitel presenteras den första fallstudien, som undersöker och redogör för den kulturhistoriska urvals- och värderingsprocessen i Stockholm. Först beskrivs Stockholms stadsmuseums klassificeringssystem och dess bakgrund, därpå urvals- och värderingsprocesserna, huvudsakligen utifrån en intervju med en av museets antikvarier. Klassificeringarna med motiveringstexter har hämtats från Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. Rekordårsbebyggelsen i stadsdelen Tensta har analyserats särskilt för att blottlägga vilka bevarandemotiv det är som lyfts fram. Stadsdelen och textanalysen av värderingstexterna presenteras innan kapitlet avslutas med en diskussion av resultatet.

### 3.1 STOCKHOLMS KULTURHISTORISKA KLASSIFICERING

Stockholms stadsmuseum arbetar med ett system där inventerade och värderade byggnader ges en färgkod som visar den kulturhistoriska klassificeringen. Fyra grader av kulturhistoriskt värde används:

- *Blått* är den högsta klassningen, den ges till byggnaders vars kulturhistoriska värde är så synnerligen högt att det motsvarar kraven för byggnadsminnesförklaring enligt kulturmiljölagen.
- *Grönt* är den näst högsta klassningen och ges till byggnader som anses vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- *Gult* är den tredje klassningen, den indikerar att bebyggelsen har positiv betydelse för stadsbilden och/eller har ett visst kulturhistoriskt värde.
- *Grått* är den klassning som ges till bebyggelse som inte når upp till de högre nivåerna. (Stockholms stadsmuseum 2014a)

Utöver klassificeringen på fastighetsnivå finns även kulturhistoriskt värdefulla områden som Stockholms stadsmuseum har pekat ut. Det är ofta områden som har sin ursprungliga stadsplan och sitt sammanhang bevarat (informant 1).

Intresset för att bevara bebyggelse i Stockholm går tillbaka till 1900-talets början då Samfundet S:t Erik bildades för att bland annat väcka intresse för bevarande (Samfundet S:t Erik 2013). Redan 1918 började museimannen Sigurd Wallin kartera och klassificera kulturhistoriskt värdefull bebyggelse enligt färgsystemet som alltjämnt används. Arbetet övertogs snart av Skönhetsrådet och 1931 bildades Stockholms stadsmuseum som fick ansvar för klassificeringen.

Vid mitten av 70-talet skedde en politisk omvändning efter den stora rivningsvågen på 1960- och 70-talen och bevarande kom i fokus även utanför museivärlden (informant 1). 1981 bestämde Stockholms kommunfullmäktige att byggnadsvårdsprogram för innerstaden skulle tas fram och Stockholms stadsmuseum fick i uppdrag att slutföra det redan påbörjade arbetet med att inventera och klassificera innerstadens bebyggelse uppförd före 1930 (Råberg 1984). Den kulturhistoriska klassificeringen redovisades i en karta 1983. En uppdaterad karta med klassificeringar för byggnader uppförda före 1960 publicerades 1995. Efterhand har även bebyggelse i Stockholms stads ytterstadsdelar inventerats och klassificerats men hela staden är ännu inte kartlagd. I dag klassificeras byggnader uppförda före 1990 (Stockholms stadsmuseum 2014a). Kartan är

digitaliserad och tillgänglig via internet. Den uppdateras successivt med nya klassificeringar som framför allt görs i samband med att nya detaljplaner utarbetas (informant 1).

Syftet med klassificeringen är att fungera som stöd till stadsbyggnadskontoret i uttolkning av PBL:s paragrafer om kulturhistoriska värden vid planläggning och bygglovsgivning (Stockholms stadsmuseum 2014a). Praxis är att kulturhistoriskt värdefull bebyggelse ska få skyddsbestäm- melser i detaljplan. Tidigare har stadsmuseet haft ett uttalat mandat att genom blå- och grön- klassning avgöra vilken bebyggelse som ska anses särskilt kulturhistoriskt värdefull och därmed omfattas av det så kallade förvanskningsförbudet enligt PBL 8:13 (tidigare PBL 3:12). Efter att ha prövats rättsligt 2012 måste den myndighetsutövning som uttolkningen av PBL innebär utövas av stadsbyggnadskontoret, varför stadsmuseets klassificering ses som ett ställningstagande och ett kunskapsunderlag för stadsbyggnadskontorets handläggare (informant 1).

### 3.2 URVALSPROCESSEN

Klassificeringskartan är ingen statisk produkt som en gång blir färdig och oföränderlig. Den är inte heller begränsad i sin omfattning. Något urval av vad som kan komma i fråga för kartan behöver därför inte göras, teoretiskt sett kan all bebyggelse klassificeras och redovisas på kartan. Det är däremot inte möjligt, åtminstone på en gång, att klassificera all bebyggelse i Stockholm, varken resurs- eller kompetensmässigt. Ett urval av klassificeringsobjekt har således behövt göras och görs fortsatt. Ur föreliggande undersökning framträder fyra kriterier för urvalet: intresse, ålder, resursåtgång och behov.

- De första klassificeringarna som museet genomförde rörde innerstaden som därmed får sägas var bedömda som mest *intressanta* och prioriterade. Senare har intresset även vidgats till ytterstadsstadsdelar.
- Bebyggelsens *ålder* har i alla inventeringsomgångar varit ett urvalskriterium genom att en tidsgräns har satts upp. För att kunna göra en korrekt bedömning av det kulturhistoriska värdet krävs en viss historisk distans till bebyggelsen som ska klassificeras (Stockholms stadsmuseum 2014a). Innerstadsklassificeringarna på 1970- och 80-talen hade 1960 som tidsgräns, ytterstadsklassificeringarna hade 1990 som tidsgräns, ett årtal som alljämt gäller. I city har de tidigare klassificeringarna kompletteras med bebyggelse fram till 1990, detsamma gäller för enstaka byggnader i resten av innerstaden.
- Klassificeringen kräver också stora *resurser*, inte minst i stora småhusområden med många fastigheter att ta ställning till. Därför är det framför allt sådana områden som ännu inte har klassificerats.
- Slutligen är *behov* ett urvalskriterium som är starkt styrande i dag. Generella klassificeringar utförs inte längre, i stället klassificeras byggnader när ett behov uppstår, vanligtvis i samband med att en ny detaljplan ska utarbetas (informant 1).

### 3.3 VÄRDERINGSPROCESSEN

Den kulturhistoriska värderingen som leder fram till klassificeringen sker av en grupp om minst fem antikvarier som besöker, studerar och diskuterar byggnadsverket (informant 1). En i gruppen är föredragande och presenterar en inventering av befintlig historik och fakta. Efter platsbesöket för gruppen ett gemensamt resonemang och ett förslag till ställningstagande med klassificering och motivering formuleras. Vid värderingen sätts det aktuella objekten i relation till andra objekt för att frågor om representativitet, unicitet och sällsynthet ska belysas. Objektet sätt i ett sammanhang för att se om det uttrycker något som inte uttrycks i andra sammanhang. Diskussionerna i gruppen brukar enligt informant 1 präglas av en samsyn rörande de kulturhistoriska värdena. Det är stadsantikvarien, tillika chefen för kulturmiljöenheten, som slutligen skriver under ställnings- tagandet om klassificeringen.

Någon uttalad värderingsmetod används enligt informant 1 inte, utan det är ett professionellt samtal mellan flera experter som leder fram till värderingen. Den kompetensbredd som museets antikvarier besitter är till stor nytta. Värt att notera är att Stockholms stadsmuseum (2014a) uppger att den form för kulturhistorisk värdering som används vid klassificeringen bygger på en metod av Riksantikvarieämbetet, det vill säga Unnerbäcksmodellen.

Informant 1 anger några kriterier som bärande för att nå en hög kulturhistorisk klassificering. Viktigast bedöms autenticitet – originalskick – och förmågan att uttrycka den ursprungliga tanken vara. Även möjligheten att avläsa materiella spår av historien viktig. Tillbyggnader och ändringar behöver dock inte vara till nackdel, om de följer husets ursprungstanke. Däremot leder ovarsamma och ogenomtänkta förändringar till en lägre klassning.

Utöver detta beskriver informant 1 att det är betydande, särskilt när det kommer till efterkrigstidens bebyggelse, att samhället och dess olika funktioner speglas. Ett exempel är förskolebyggnader som inte är självklara att bevara i sig, men som är viktiga komponenter för att förstå helhetstanken med miljön. I dessa fall är det funktionen som bebyggelsen representerar, snarare än dess uttryck, som är värdefullt.

Om klara skäl finns kan en klassificering ändras (Stockholms stadsmuseum 2014a). Det kan göras om byggnaden har förvanskats så att dess kulturhistoriska värde minskat, om ny historisk kunskap ändrar tolkningen av en byggnad eller om dess sällsynthet har ökat.

### 3.4 UNDERSÖKT OMRÅDE: TENSTA

Tensta, med området Hjulsta, ligger på södra Järvafältet i nordvästra Stockholm. Stadsdelen började byggas 1966 på en tidigare sparsamt bebyggt område som hade använts som militär övningsplats (Rittsél 2003). Den äldre bevarade bebyggelsen utgörs av Spånga kyrka och en handfull intilliggande mindre byggnader. År 2012 hade stadsdelen ungefär 18 500 invånare (Stockholms stad 2014).

Bebyggelsen i Tensta består till största del av bostadshus med tre dominerande hustyper: 5–7 våningar höga skivhus, 1–3 våningar höga lamellhus och 3–7 våningar höga loftgångshus (Rittsél 2003). Den vanligaste fasadbeklädnaden i stadsdelen är puts. Flerbostadshusen utgör 98 procent av bostadsbeståndet, varav 72 procent är hyresrätter (Stockholms stad 2014), men i Tensta finns också ett småhusområde, beläget invid Spånga kyrka.

Stadsmuseet genomförde inom storstadsprojektet år 2000 en grundlig inventering av Tenstas bebyggelse uppförd 1962–1975. Den kulturhistoriska värderingen och klassificeringen utfördes dock av museets antikvarier först hösten 2006.

Hela Tensta är utpekad som ett kulturhistoriskt värdefullt område. I Tensta finns det dessutom tolv enstaka byggnadsverk eller grupper av byggnader från rekordåren som är grönklassade av Stockholms stadsmuseum. I sin helhet består Tensta av 53 klassificerade objekt från rekordåren, de flesta bestående av mer än en byggnad. I några fall har olika byggnader inom samma objekt fått olika klassificeringar. Samtliga klassificerade objekt är antingen gul- eller grönklassade, de flesta är gulklassade och endast tolv är grönklassade.

I Tensta finns även ett par blåklassade objekt, dessa faller dock utanför tidsspännet för denna undersökning. Det rör sig om Spånga kyrka med ett par intilliggande byggnader med en äldre historia och komplexet som utgörs av Tensta gymnasium, Tensta Träff och Tenstahallen från 1980-talets första hälft.



Figur 1. Klassificeringskarta över Tensta. Karta: Stockholms stadsbyggnadskontor/Stockholms stadsmuseum.

### 3.5 ANALYS: VÄRDERADE EGENSKAPER I TENSTA

De tolv grönklassade objekten utgörs av en skolbyggnad, en centrumanläggning, en kontorsbyggnad, ett vattentom, ett småhusområde och sju flerbostadshusområden.

En studie av motiveringstexterna till klassificeringarna ger att 19 dokumentmotiv, 26 upplevelse-motiv och 36 förstärkande motiv lyfts fram. Bland dokumentmotiven är arkitekturhistoriska (inkluderande stadsbyggnadshistoriska) värden det klart dominerande motivet. Arkitektoniska och miljöskapande värden dominerar bland upplevelsemotiven. Bland de förstärkande motiven lyfts främst autenticitet (oförändrat eller välbevarat skick) och representativitet (tidstypiskhet, goda exempel).

Utöver detta nämns en rad värden. Bland dokumentmotiven lyfts förutom arkitekturhistoriskt värde också byggnadsteknikhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde och socialhistoriskt värde. Bland upplevelsemotiven förekommer även identitetsvärde, konstnärligt värde och symbolvärde. De förstärkanden motiven utgörs utöver representativitet och autenticitet av sällsynthet, unicitet, kvalitet och pedagogiskt värde. Den samlade kategoriseringen av klassificeringsmotiven återfinns i bilaga 2.

Att enbart kvantifiera klassificeringsmotiven ger emellertid inte hela bilden då vissa motiv betonas starkare än andra i texterna. Betoningen kan vara att någon egenskap lyfts fram och beskrivs mer ingående. Betoningen kan också ske explicit, genom att en egenskap nämns som bärande för att det kulturhistoriska värdet ska bevaras:

För att det kulturhistoriska värdet ska bevaras är det viktigt att värna om den ursprungliga enhetligheten i höjd, färg och form, men även om de enskilda byggnadsdetaljerna. (Stockholms stadsmuseum 2006)

För endast två objekt, Hjulstaskolan och Hjulsta torg, är dokumentmotiv dominerande. I motiveringen för småhusområdet på Spånga Kyrkväg uttrycks tydligare än i någon annan motivering att området har stora kulturhistoriska värden. Både dokumentmotiven och upplevelsemotiven framstår som lika bärande för det kulturhistoriska värdet. För de resterande nio objekt, mestadels flerbostadshusområden, är upplevelsemotiven – och då huvudsakligen arkitektoniska värden – dominerande i texterna. Noteras bör dock att det i alla motivtexter, med undantag för texterna om personalbyggnaden vid Spånga kyrka och flerbostadshuset på Drevinge 1, nämns både aspekter som kan kategoriseras som upplevelsemotiv och aspekter som kan kategoriseras som dokumentmotiv. I motivtexterna för alla grönklassade objekt nämns dessutom minst ett förstärkande motiv. Förutom vattentornet benämns samtliga objekt som välbevarade.

Det som framträder vid analysen av motiveringstexterna är således att den av rekordårens bebyggelse i Tensta som tillskrivs ett högt kulturhistoriskt värde framför allt värderas utifrån sina upplevelsemässiga, i synnerhet arkitektoniska, egenskaper. Att alla objekt utom ett beskrivs som välbevarade tyder på att autenticitet är en avgörande egenskap när särskiljning ska göras i ett stort byggnadsbestånd med många liknande byggnader. Autenticitet beskrivs också av informant 1 som det viktigaste kriteriet vid den kulturhistoriska värderingen.

### 3.6 RESULTATDISKUSSION

Den kulturhistoriska klassificeringen beskrivs av Stockholms stadsmuseum i klartext som ett expertuppdrag:

Den kulturhistoriska klassificeringen är ett expertuppdrag som staden uppdragit åt Stadsmuseet att ta ställning till. (Stockholms stadsmuseum 2014b)

Det måste ses som ett väldigt tydligt ställningstagande för ett traditionellt förhållningssätt där en ensam expert, eller som i detta fall ett antal experter tillsammans, kan fastslå en kulturhistorisk värdering. Synen på kulturhistorisk värdering som en expertsyssla är emellertid inte särskilt kontroversiell när det kommer till bedömning av objektens historiska berättelseförmåga, de egenskaper som ibland beskrivs som objektiva. Såväl Unnerbäck (2002), i fråga om dokumentvärden, som Riksantikvarieämbetet (2014), i fråga om kulturhistoriska värden, pekar på att det är främst är en uppgift för skolade experter. Däremot beskrivs i båda texterna att bedömningar av upplevelsevärden respektive estetiska och sociala värden är något subjektivt och kan kräva en bredare bedömningsgrupp:

En individ eller grupp kan också se värden hos en viss miljö, exempelvis för att det finns beröringspunkter med den egna bakgrunden eller identiteten, som konstvetaren eller antikvarien inte värderar eller ens uppfattar. Omvänt kan delar av kulturarvet som expertisen tillskrivit höga värden av vissa anses ointressant och oviktigt, för att de inte själva känner sig delaktiga i eller har kännedom om den bakomliggande kulturhistorien. (Riksantikvarieämbetet 2014, s. 42f)

Studien ovan har visat att både dokumentmotiv och upplevelsemotiv anförs som skäl till grönklassning av byggnader men att upplevelsemotiven är de dominerande. Det kan då bli problematiskt att bedömningarna av upplevelsemotiven görs utifrån ett ensidigt expertperspektiv som riskerar att missa möjliga värden och tolkningar.

Att Stockholms stadsmuseums tillvägagångssätt har influerats av Unnerbäcksmodellen råder det inga tvivel om. Dels hänvisas det, som ovan nämnts, till modellen i museets informationsmaterial, dels återkommer modellens terminologi i motiveringstexterna. I modellen står också dokument- och upplevelsemotiven jämsides, till skillnad från i Riksantikvarieämbetets nya plattform där den kulturhistoriska värderingen enbart åsyftar de historiska egenskaperna. Tolkat utifrån denna nya

definition är en stor del av de studerade motiveringstexterna med deras fokus på upplevelsemotiv inte argument för en kulturhistorisk värdering utan en bedömning av kulturvärden.

Av de fyra stegen för kulturhistorisk värdering och urval som beskrivs i Riksantikvarieämbetets nya plattform kan Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering sägas behandla de två första stegen, beskrivning och analys, och i viss mån även det tredje, prioritering. Det görs dock inte någon tydlig åtskillnad mellan värderingen i analyssteget och prioriteringen. Värderingen ger en klassificering, vilket i sin tur fungerar som en prioritering.

Av motiveringstexterna är det svårt att få en tydlig bild av varför en del hus har valts ut och prioriterats framför andra. Undersökningen ovan tyder på att autenticitet kan vara en avgörande förklaring. Det stärks också av följande citat från en motivering:

Att intilliggande bostadsområden med ursprungligen samma utformning har genomgått förändringar gör det särskilt viktigt att värna om de välbevarade husen i kvarteren Björinge 1, Faringe 1-2 och Tislinge 7, 8, 9. (Stockholms stadsmuseum 2006)

Tyvärr ges inte för någon motsvarande motivering för gulklassade byggnader, sådan vore intressanta för att kunna jämföra vilka egenskaper som värderas högt respektive lågt.

## 4 FALLSTUDIE: GÖTEBORG

I det följande kapitlet presenteras uppsatsens andra fallstudie, vilken behandlar den kulturhistoriska urvals- och värderingsprocessen i Göteborg. Göteborgs befintliga bevarandeprogram beskrivs kort, därpå följer en redogörelse för det Göteborgs stadsmuseums pågående arbete med att komplettera programmet med bebyggelse från åren 1955–1975. Redogörelsen bygger dels på en intervju med en av museets bebyggelseantikvarier, dels på ett arbetsmaterial i form av en delrapport som sammanställer arbetet i projektet under 2010–2012. I rapporten är Hjällbo en av två stadsdelar som arbetet har färdigställts för och motiveringstexterna för de utvalda objekten i stadsdelen har analyserats närmare. Efter analysen följer en avslutade diskussion av fallstudiens resultat.

### 4.1 GÖTEBORGS BEVARANDEPROGRAM

År 1999 publicerades *Kulturbistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande* (Lönnroth (red.) 1999a; 1999b) i två stora volymer. Arbetet med det av kommunfullmäktige antagna programmet leddes av Göteborgs stadsmuseum. Bevarandeprogrammet var en sammanställning av tidigare bevaringsprogram och handlingar som antagits av kommunfullmäktige i Göteborg från 1975 till 1990. Några tillägg därutöver gjordes inte. I bevarandeprogrammet behandlas bebyggelse fram till åren 1955–1965.

Bevarandeprogrammets syfte är att fungera som en kunskapskälla och ett underlag för kommunen, särskilt stadsbyggnadskontoret, vid planering och bygglovsgivning. Den bebyggelse som tas upp i programmet är att anse som särskilt kulturhistoriskt värdefull och ska därmed behandlas i enlighet med det så kallade förvanskningförbudet i PBL 8:13 (tidigare PBL 3:12).

Både enstaka byggnader och hela områden ingår i programmet. De utvalda objekten presenteras i olika omfattning med historik, motivering och beskrivning/karaktärisering.

### 4.2 MODERNA PLANERINGSUNDERLAG

Sedan år 2010 pågår arbetet med att komplettera det befintliga bevarandeprogrammet med bebyggelse från åren 1955–1975. Projektet kallas *Moderna planeringsunderlag* (MPU) och det är arbetsmaterial (GSM 0877/10) till MPU som ligger till grund för denna studie. Projektet leds av Göteborgs stadsmuseum med fyra bebyggelseantikvarier i arbetsgruppen. I gruppen ingår även representanter från Göteborgs stadsbyggnadskontor (arkitekt, planarkitekt och bebyggelseantikvarie), park- och naturförvaltning (landskapsarkitekt) och stadsledningskontor (planeringsledare), samt från länsstyrelsen i Västra Götaland (två bebyggelseantikvarier). Den färdiga kompletteringen av bevarandeprogrammet beräknas bli färdigställt under 2014 och ska därefter behandlas politiskt (informant 2).

Strukturen och upplägget i MPU följer det äldre bevarandeprogrammet. Syftet är också det samma, att fungera som kunskapskälla planeringsunderlag för kommunen. Programmet är ett tolkningsunderlag för framför allt stadsbyggnadskontoret vad gäller kulturhistoriska värden, men



det är också en sammanfattning av Göteborgs bebyggelsehistoria som kan intressera en bredare målgrupp (informant 2).

Till skillnad från i det tidigare bevarandeprogrammet lyfts i MPU några extra värdefulla objekt fram särskilt. Det är objekt av bevarandeklass 1, eller så kallade ”moderna monument”, byggnadsverk som ses som möjliga framtida byggnadsminnen.

### 4.3 URVALSPROCESSEN

Precis som i arbetet med bevarandeprogrammet så baseras urvalet till MPU på redan producerat material som på ett värderande sätt beskriver tidens bebyggelse, antingen i form av värderande text eller genom att tidstypiska exempel på periodens byggande pekas ut (GSM 0877/10, s. 10). Det är både material som Göteborgs stadsmuseum har producerat och material från annat håll.

Till grund för urvalet i MPU ligger följande skrifter:

- *Kulturbistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg* (det befintliga bevarandeprogrammet, 1999)
- *Kulturbistorisk inventering av bebyggelsen från perioden 1955–75* (Göteborgs stadsmuseum, 1999)
- *Visste du... om rekordärens bostadsbebyggelse i Göteborg* (Göteborgs stadsmuseum, 2003)
- *Fritidshus i Göteborgs kommun* (rapport i tre delar, Göteborgs stadsmuseum, 2008–2009)
- *Upptäck Angered!, Upptäck Hisingen!, Upptäck Nordost!, Upptäck Västra Frölunda!* (Göteborgs stadsmuseum, 2005–2008)
- *Guide till Göteborgs arkitektur* (Arkitektur förlag i samarbete med Göteborgs stadsbyggnadskontor och Formas, 2006)

Utöver skrifterna har pristagare ur Stiftelsen Per och Alma Olssons fond tagits med i underlaget. Stiftelsen delar sedan 1965 ut pris till ny bebyggelse. Även de kyrkor från perioden som enligt beslut av Riksantikvarieämbetet omfattas av kulturmiljölagens fjärde kapitel om kyrkliga kulturminnen har ingått i underlaget.

I arbetsmaterialet redogörs för de begränsningar som museet ser i underlaget. Det rör sig om brist på industribebyggelse, villor, infrastruktur, byggnader för institutioner, handel, kontor, restauranger, hotell och specialbostäder, idrottsanläggningar samt platser, andra än Svenska kyrkans, för religionsutövning.

Enligt informant 2 är skrifterna som utgör underlaget alla som finns att tillgå. Sammanlagt drygt 400 objekt ställdes samman i en lista, ur vilken arbetsgruppen valde ut knappt hälften till att ingå i MPU.

Urvalet skedde i flera steg. Arbetsgruppen såg till att urvalet utgjorde en representation av olika kategorier av bebyggelse och att det fanns en geografisk och kronologisk spridning bland de utvalda objekten. Arbetsgruppen valde också att göra enstaka tillägg till underlaget. Några uttalade urvalskriterier eller någon specifik metodik användes dock inte utan det är det ”professionella omdömet” (informant 2), det vill säga kvalificerade bedömningar, i gruppen som har fått styra urvalet. De olika bakgrunder och kompetenser som finns i arbetsgruppen har sört för att olika synsätt och aspekter tillgodoses.

Arbetsgruppens urval till MPU har därefter remitterats till Göteborgs stadsdelsförvaltningar och där förankrats genom workshoppar. Det förfarandet är nytt i och med MPU och kan ses som ett försök att närma sig ett mer inkluderande arbetsätt (informant 2).

#### 4.4 VÄRDERINGSPROCESSEN

Informant 2 menar att det framför allt är i urvalsprocessen som den kulturhistoriska värderingen sker. När det stora underlaget med drygt 400 objekt reducerades till ett urval på knappt 200 skedde också värderingen. Som ovan konstaterats så gjordes det arbetet inte med hjälp av någon uttalad metodik. Autenticitet, representativitet och sällsynthet bedöms av informant 2 som de viktigaste kriterierna i urvalet.

Vidare beskriver informant 2 att de utvalda objekten ska ”berätta historien på bästa sätt” och då framför allt samhällshistorien, med fokus på hur den speglas i den fysiska samhällsplaneringen. Målet är att urvalet ska skildra det avtryck som historien har lämnat. De korta texter som motiverar varje utvalt objekt är gjorda utifrån diskussionerna som fördes i arbetsgruppen. Med motiveringstexterna försöker man beskriva hur värdet uttrycks i det utvalda objektet, med syfte att det ska vara vägledande i det framtida stadsplaneringsarbetet.

#### 4.5 UNDERSÖKT OMRÅDE: HJÄLLBO

I MPU följs en administrativ indelning där de tre stadsdelarna Hjällbo, Hammarkullen och Eriksbo samlas under rubriken Hjällbo. Hjällbo används också i det följande som samlingsnamn för stadsdelarna.

Hjällbo är beläget i nordöstra Göteborg. Mellan dagens Hjällbo och Eriksbo finns ett egnahemsområde från 1945–1960. Det var dock i samband med Angereds sockens inkorporering med Göteborg 1967 som den stora exploateringen tog fart (GSM 0877/10, s. 132ff). Hjällbo byggdes först, 1966–1970, med cirka 3 000 lägenheter i flerbostadshus och radhus. Eriksbo byggdes 1968 med cirka 1 000 lägenheter i flerbostadshus. Hammarkullen byggdes 1968–1972 med cirka 2 700 lägenheter i flerbostadshus och småhus. Stadsdelarna hade totalt ungefär 18 000 invånare 2012 (Göteborgs kommun 2013).

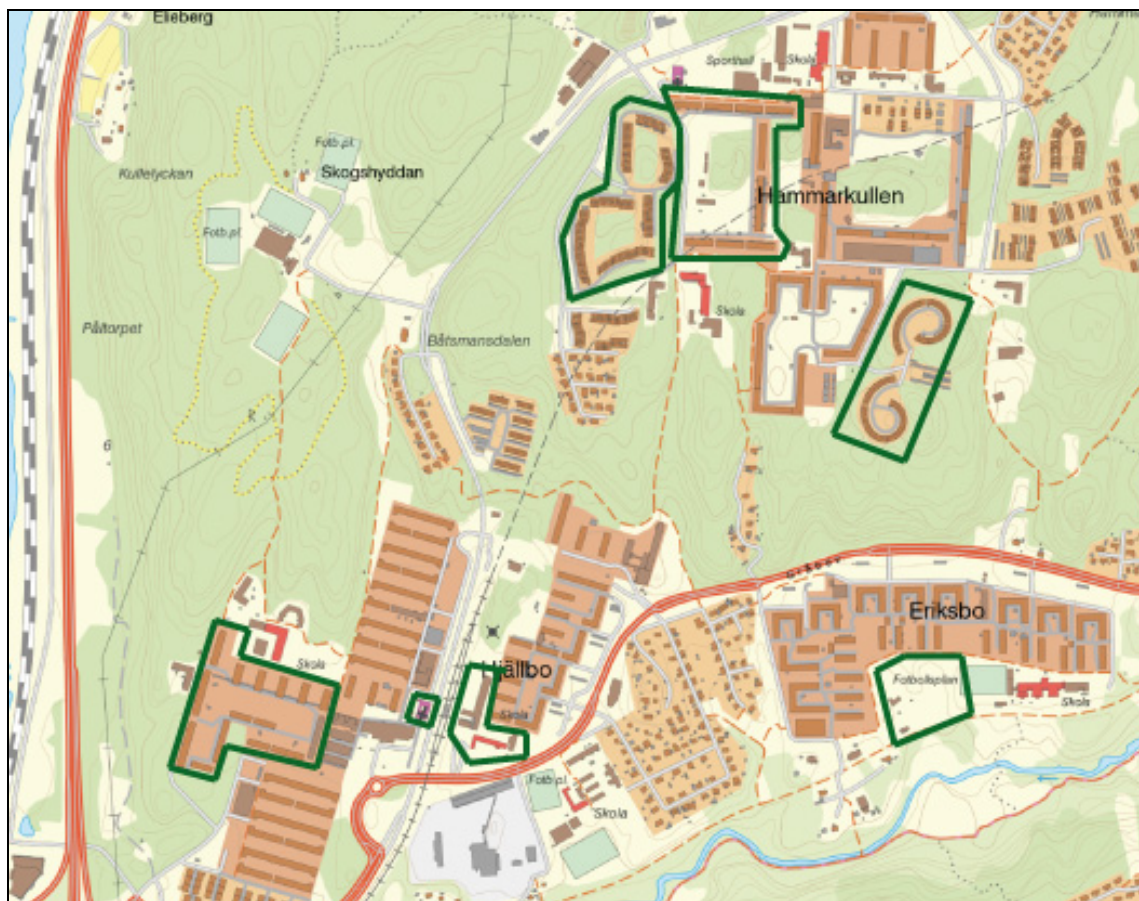
I Hjällbo är 96,2 procent av bostäderna byggda 1961–1970, motsvarande siffror för Hammarkullen är 84,9 procent och för Eriksbo 97,2 procent (ibid.).

Varken i Hjällbo eller i Hammarkullen finns några lägenheter med bostadsrätt (ibid.). 91,3 av bostadsbeståndet i Hjällbo utgörs av allmännyttiga flerbostadshus, 8,7 procent av småhus. I Hammarkullen består bostadsbebyggelsen av 20,9 procent småhus och 79,1 flerbostadshus med såväl privata som allmännyttiga ägare. I Eriksbo är fördelningen 3,2 procent småhus, 81,1 procent allmännyttiga flerbostadshus och 15,7 procent bostadsrätter i flerbostadshus.

I MPU ingår sju objekt från Hjällbo. För två objekt, flerbostadsområdet Skolspåret i Hjällbo och radhusområdet Västerslänt i Hammarkullen, föreslås bevarandeklass 1. I det befintliga bevarandeprogrammet (Lönnroth (red.) 1999b, s. 254ff) är två äldre byggnader i Hjällbo upptagna, Lärjeholms gård och före detta Hjällbo gård. Dessutom ingår Hjällbo kyrka som även ingår i MPU.

#### 4.6 ANALYS: VÄRDERADE EGENSKAPER I HJÄLLBO

De sju objekten i Hjällbo som ingår i MPU utgörs av en skolbyggnad, en parklek, en kyrka, två radhusområden och två flerbostadhusområden.



**Figur 2.** Karta över Hjällbo med utvalda objekt markerade. Karta: © Lantmäteriet i2012/955.

Totalt lyfts ett dokumentmotiv, tolv upplevelsemotiv och elva förstärkande motiv fram i motiveringarna. Dokumentmotivet är det socialhistoriska värde som parkleken representerar. Bland upplevelsemotiven dominerar arkitektoniska värden överväldigande, tio av tolv utpekade upplevelsemotiv utgörs av arkitektoniska värden. De övriga två är miljöskapande värden. Bland de förstärkande motiven är det en mer jämn fördelning mellan autenticitet, unicitet, sällsynthet och kvalitet. I ett fall lyfts objektets representativitet fram genom att benämnas som typiskt för tiden. Den samlade kategoriseringen av värderingsmotiven återfinns i bilaga 3.

Motiveringstexterna i MPU är mycket kortfattade och stundtals beskrivande snarare än värderande till sin karaktär. Ett försök att vikta de olika motiven tyngd ger dock följande vid handen: Eriksbo parklek är som nämnt det enda objekt där ett dokumentmotiv nämns. Bärande tycks dock dess unicitet vara, att det är den enda bevarade parkleken i Göteborg. För fem objekt är det upplevelsemotiv, framför allt arkitektoniska värden och miljöskapande värden, som framstår som avgörande för värderingen. För ett objekt läggs tyngden vid det förstärkande motivet sällsynthet.

Sammantaget framstår det av motiveringstexterna som att arkitektoniskt värde är den helt dominerande anledningen till att ett objekt upptas i MPU, det gäller för såväl de objekt av bevarandeklass 1 som för de utan särskild bevarandeklass. Resultatet stämmer i låg utsträckning med den redogörelse för värderingsprocessen som har tecknats ovan. Det kan vara ett tecken på att redogörelsen inte stämmer överens med den faktiska processen. Det kan också vara ett tecken på att motiveringstexterna för Hjällbo inte är representativa för MPU som helhet. Det behöver dock inte betyda detta, utan kan vara en indikation på att motiveringstexterna inte till fullo speglar de faktiska bevekelsegrunderna bakom värderingarna.

## 4.7 RESULTATDISKUSSION

Ett betydande argument framförs i motiveringstexten för bevarandeklass 1-objektet Skolspåret:

Det är även ett av de första flerbostadsområden från miljonprogrammet som bedömts ha kulturhistoriska värden. (GSM 0877/10, s. 249)

Argumentet får betecknas som ett cirkelresonemang, där området bedöms som kulturhistoriskt värdefullt eftersom det tidigare har bedömts som kulturhistoriskt värdefullt. Argumentet är betydande såtillvida att det illustrerar det inneboende problem som finns i urvalsmetoden som har använts i Göteborg, nämligen att urvalet bygger på sådant som tidigare har uppmärksammats.

Någon förutsättningslös inventering och värdering har alltså inte kunnat göras i arbetet med urval till MPU. Urvalet har enligt informant 2 gjorts utifrån vad som berättar historien på bästa sätt, det vill säga utifrån en metodik liknande berättelsemodellen, men när detta görs med ett underlag som är ett hopplöck av andra urval krävs en mycket god kännedom om det totala byggnadsbeståndet för att kunna göra ett informerat urval. Det är möjligt att det är ett informerat och väl-motiverat urval som arbetsgruppen har gjort, men det är svårt att bedöma utifrån motiveringstexterna. Av dessa framgår inte på vilket sätt en utpekad byggnad berättar historien, i stället ligger fokus på upplevelsemotiv, vilket undersökningen ovan har visat.

Den mycket starka betoningen på arkitektoniska upplevelser kan eventuellt ha med urvalsunderlaget att göra. De flesta objekten i Hjällbo är hämtade ur guideboken *Upptäck Angered!* (Hansson (red.) 2005). I boken ges förslag på vandringar genom vilka man kan ”upptäcka Angeredens mångskiftande arkitektur, kulturella skillnader, intressanta förändringsprojekt och gröna oaser” (ibid., s.1). Arkitektoniska värden, snarare än historiska, ligger också till grund för urvalet i en annan bok i underlaget, *Guide till Göteborgs arkitektur* (Caldenby et al 2006).

En annan tänkbar förklaring kan också finnas i arbetsgruppens sammansättning, där kompetenser utöver den antikvariska historiska kompetensen har ingått. Det ger å ena sidan en värdefull större bredd och fler perspektiv, men å andra sidan en risk för att estetsiska tyckanden kan få utrymme på bekostnad av kulturhistoriska överväganden.

Det sammantagna resultatet blir en urvals- och värderingsprocess som är svår att få grepp om. Det är svårt att säkert veta vem det är som står bakom urvalet – är det museet eller författarna till underlagsmaterialet? När tydliga kriterier för urvalet och värderingen inte finns är det, vilket Riksantikvarieämbetet påpekar i sin nya plattform (2014, s. 14), också svårt att ifrågasätta och ompröva besluten. Det ger en process som saknar den transparens och spårbarhet som Riksantikvarieämbetet trycker på som viktig (ibid., s. 5).

Påpekas bör dock att urvalet som arbetsgruppen har gjort även har varit på remiss till Göteborgs stadsdelsförvaltningar. Det är ett steg mot ett ökat inflytande från olika intressenter i urvalsprocessen. Det visar också på det inte enbart är en objektiv värdesyn som har styrts arbetet. Att remittera urvalet till en bredare grupp visar en förståelse för att det kulturhistoriska urvalet inte kan utföras av experter allena och att värderingen inte är naturgiven.

Liksom i fallet med Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering kan MPU sägas behandla de två första stegen, beskrivning och analys, och i viss mån även det tredje, prioritering, i Riksantikvarieämbetets nya plattform. Inte heller i MPU görs någon tydlig åtskillnad mellan värderingen i analyssteget och prioriteringen, utan urvalet fungerar som en prioritering. Motiveringstexterna i sig är mycket kortfattade, men tillsammans med bakgrundstexter om stadsdelen, historik för objektet och karaktäriseringen ger de en bild av det kulturhistoriska sammanhanget.

# 5 AVSLUTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Fallstudiernas resultat har diskuterats ovan, i detta avslutande kapitel förs en sammanfattande diskussion där fallstudierna sätts i relation dels till varandra och dels till begreppet kulturarvsdiskurs. Avslutningsvis presenteras de slutsatser som kan dras av uppsatsen och några förslag på vidare undersökningar ges.

## 5.1 KULTURHISTORISKA VÄRDERINGS- OCH URVALSPROCESSER

Ur de två genomförda fallstudierna framträder både likheter och skillnader i förhållandet till kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse. Såväl i Stockholm som i Göteborg har värderingen av rekordårsbebyggelsen i huvudsak skett på samma sätt som värderingen av äldre bebyggelse. I båda städerna är det dessutom expertgrupper som har stått för urvalet. Däremot finns det skillnader i både tillvägagångssätt och vad värderingarna utmynnar i.

Stockholm stadsmuseums klassificeringar görs från grunden av museets antikvarier. Inventeringarna och värderingarna av rekordårsstadsdelar har skett systematiskt. Värderingarna är resultatet av ett professionellt samtal och mynnar ut i en färgkodning på en digital karta och en skriven motivering. Även om det tillhör ovanligheterna går det att ändra en klassificering om ny kunskap skulle sätta byggnaden i ett nytt ljus eller om byggnaden själv skulle komma att ändras så att dess värden påverkas. Detta visar på en syn där kulturhistoriska värden inte för evigt är fast fixerade, vilket också påpekas i Riksantikvarieämbetets nya plattform för kulturhistorisk värdering och urval:

Om lång tid har förflutit kan i vissa fall synsätten på vad som är kulturhistoriskt intressant ha förändrats, olika perspektiv på historien som är relevanta idag kan tidigare ha förbisetts, nya företeelser kan ha tillskapats eller betydande ny kunskap framkommit efter en tidigare genomförd värdering. (Riksantikvarieämbetet 2014, s. 23)

I Göteborg bygger urvalet till kompletteringen (MPU) av det befintliga bevarandeprogrammet på tidigare producerat material, både från Göteborgs stadsmuseum och från andra håll. Enstaka objekt har lagts till därutöver, men har man haft att förhålla sig till urval som har gjorts tidigare och objekt som eventuellt har förbisetts har inte haft möjlighet att övervägas i den aktuella processen. Även om det är tydligt vilket material som respektive utvalt objekt är hämtat ur är det otydligt varför ett objekt har valts ut att ingå i MPU. De korta motiveringstexterna ger inte mycket vägledning. Transparensen är dålig vad gäller hur urvalsprocessen har gått till. MPU är tänkt att ges ut i tryckt form, precis som det befintliga bevarandeprogrammet. Det gör att värderingen bokstavligen finns fast på pränt och det blir en större process att göra en omvärdering.

De kortfattade motiveringstexterna gör det också tydligt att MPU är ett tolkningsunderlag. Texterna ger i huvudsak inte någon vägledning till vilka egenskaper som är bärande av de kulturhistoriska värdena, i ett skarpt läge kommer det att behöva preciseras. MPU hamnar därmed i skottlinjen för den kritik som Krus (2006, s. 11) har riktat mot kulturmiljövården som ägnar sig

mer åt att motivera vilka byggnader som ska tillmätas kulturhistoriskt värde, än åt att precisera vilka egenskaper hos byggnaderna det är som bär upp det kulturhistoriska värdet.

Även sett till vilka egenskaper som värderas högt och motiverar urvalet i de båda städerna finns både likheter och skillnader. Upplevelsemotiv såsom arkitektoniska värden dominerar i såväl Stockholm som Göteborg, men i Stockholm anförs även dokumentmotiv i högre grad än i Göteborg. I Stockholm framstår också autenticitet som ett avgörande motiv för urvalet. Den starka betoningen på upplevelser som motiv för en kulturhistorisk värdering är något som stämmer dåligt med Riksantikvarieämbetets nya plattform i vilken estetiska och sociala värden inte är att betrakta som kulturhistoriska. Däremot ingår upplevelsemotiv som en del av det kulturhistoriska värdet enligt Unnerbäcksmodellen. Förvanskningförbudet enligt PBL 8:13 gäller dessutom för byggnader som är särskilt värdefulla enligt bland annat miljömässiga och konstnärliga synpunkter, och frågan är var och av vem estetiska motiv ska definieras om de inte lyfts i de kulturhistoriska sammanhangen.

Framför allt är det arkitekturen som lyfts fram i motiveringarna, både som upplevelse och som arkitekturhistoria. Bilden som träder fram vid analysen av motiveringstexterna för de värderade objekten i Hjällbo och Tensta är att byggnaderna är värdefulla för att de utgör god arkitektur och för att de utgör goda representanter för en arkitektonisk epok. Däremot lyfts de i mindre utsträckning fram för att de berättar om till exempel sociala förhållanden, politiska strävanden eller förändrad befolkningsstruktur. Det behöver inte betyda att sådana aspekter inte har övervägts, sannolikt har valet att värdera, skydda och bevara bebyggelse från rekordåren i stort skett just med dessa aspekter i åtanke. I Göteborg påpekade dessutom informanten att urvalet är gjort för att det ska berätta Göteborgs historia. Däremot framgår inte det på objektsnivå, där motiveringarna argumenterar för det specifika objektet i sig och inte den större bilden. En förklaring kan också finnas i att det är svårare att se de historiska egenskaperna i det som ligger nära samtiden. En jämförelse som vore intressant, men som inte ryms inom denna uppsats, är att se om samma stora vikt läggs vid upplevelsemotiven även för äldre objekt, eller om det är typiskt för rekordårsbebyggelse.

När autenticiteten som i Stockholm blir en avgörande faktor för bevarande finns risk att aspekter av bebyggelsens berättelser förbises. I Tensta, liksom i många andra liknande områden, har delar av bebyggelsen omgestaltats kraftigt. Vidén (1999b) kallar detta för "turn-around"-projekt, försök att vända den negativa bilden av rekordårsområdena och deras hus genom att ge dem en ny utformning. Det går att argumentera för att även dessa förändrade byggnader är kulturhistoriskt värdefulla då de behövs för att förstå en skiftande syn på arkitektur och livsmiljöer – och för att de speglar de negativa föreställningar som rekordårsområden dras med.

Både i Tensta och i Hjällbo finns en viss bredd i vilka typer av objekt som har valts ut. Tyngdpunkten ligger på bostadshus, i synnerhet flerbostadshus. Det återspeglar det omfattande bostadsbyggandet som skedde under rekordåren. Genom den stora betydelse som miljonprogrammet har kommit att få är det kanske också bostäderna som tydligast representerar epoken. I en större undersökning vore det relevant att undersöka hur väl olika byggnadskategorier är representerade och om det går att se några tendenser i vad som värderas. Med endast en stadsdel per stad undersökta är dock urvalet för litet för att kunna dra några slutsatser om den frågan i detta sammanhang.

## 5.2 KULTURARVSDISKURS

Att kulturhistoriskt värdera rekordårens bebyggelse kan sägas utmana kulturarvsvärdningen genom att epoken inte traditionellt har räknats till kulturarvet. Tidsgränsen för vad som ses som kulturarv tenderar dock att flyttas fram och sannolikt kommer även rekordåren i sinom tid att

accepteras som kulturarv. Ännu betraktas rekordårens bebyggelse i de breda folklagren inte som ett värdefullt kulturarv, uppfattningarna om bebyggelsen är som Berggren (2012) påpekar fortfarande konfliktfylld. En förändrad syn har som denna undersökning visat dock börjat få fäste i kulturmiljövården.

Trots att epoken som sådan är ny i kulturarvssammanhang är det i stor utsträckning ett traditionellt urval som har skett, av exklusiva expertgrupper och med betoning på arkitektoniska upplevelser. Särskilt i fallstudien av Göteborg blir detta tydligt. I Göteborg används begreppet ”moderna monument” för särskilt bevarandevärda byggnadsverk. Begreppet är visserligen hämtat från Riksantikvarieämbetet, men det illustrerar tydligt den starka ställning som Smith (2006) menar att monument har inom kulturarvskursen. I Göteborg är urvalet dessutom gjort bland byggnader som redan har lyfts fram, både i skrifter och som prisvinnare. Det återspeglar själv-refererande verkan som Smith ser i kulturarvskursen, där ett redan kanoniserat kulturarv återskapas och förstärker sig själv. I Stockholm kan man notera att de två blåklassade objekt som finns i det av rekordårsbebyggelse dominerade Tensta är uppförda före och efter rekordåren och avviker från rekordårens senmodernistiska arkitektur.

Motiveringstexterna som har analyserats speglar självfallet inte hela urvals- och värderingsprocessen. De är ändå intressanta att studera dels då det är motiveringarna som blir lästa, inte det outtalade tankearbetet bakom, och dels då de är diskursivt formerande utsagor om objekten. I förlängningen bidrar de alltså till att forma bilden av rekordårens bebyggelse som kulturarv. Stadsmuseerna är dessutom kulturarvsinstitutioner med stor auktoritet varför deras utsagor för större tyngd.

Därmed inte sagt att den utvalda bebyggelsen automatiskt accepteras som kulturarv och skyddsvärd på grund av värderingen. Informant 1 gav som exempel ett pågående detaljplane-ärende i Tensta som rörde en rekordårsbyggnad som av Stockholms stadsmuseum har grönklassats. Trots detta har såväl fastighetsägaren som stadsbyggnadskontoret motsatt sig skydds-föreskrifter i den nya detaljplanen. I en samhällelig kontext är det således fortfarande kontroversiellt att skydda och bevara rekordårens bebyggelse som kulturarv, till skillnad från exempelvis 1800-talets stenstad. Det visar också att stadsmuseet inte på egen hand kan ”skapa” kulturarv genom sin klassificering, det sker i en större process, och trots att rekordårsbebyggelse inom kulturmiljövården mer och mer har kommit att tolkas som kulturarv har inte det omgivande samhället nödvändigtvis kommit lika långt.

De studerade kulturhistoriska värderingarna förhåller sig alltså dubbelt till kulturarvskursen. Å ena sidan utmanas kursen genom att bebyggelse som inte tidigare har rymts inom den – och som dessutom har setts, och till stora delar fortfarande ses, med oblida ögon – pekas ut som kulturhistoriskt värdefulla, i några fall rent av i byggnadsminnesklass. Å andra sidan är det experturval där de utpekade objekten till stor del följer gamla och förväntade mönster och därmed reproducerar en etablerad kulturarvssyn.

### 5.3 SLUTSATSER

De slutsatser som kan dras gäller just för de undersökta fallstudierna. Dessa visar att den kulturhistoriska värderings- och urvalsprocessen primärt ses och behandlas som ett expertuppdrag. Både Göteborgs och Stockholms stadsmuseum använder en internt utarbetat praxis som förlitar sig på kunskapen hos en erfaren stab, någon tydlig metodik går inte att formulera. Detta ger en något dålig insyn i processerna och visar på att processerna grundas i ett traditionellt förhållnings-sätt som stämmer dåligt med modern forskning och teoribildning inom fältet. Tillvägagångssätten skiljer sig inte nämnvärt om det är rekordårsbebyggelse eller äldre bebyggelse som värderas.

I Stockholm går det att se en relativt stor bredd i vilka motiv som anförs för den kulturhistoriska klassningen, såväl dokumentmotiv som upplevelsemotiv lyfts fram, om än med tonvikt på upplevelsemotiven. Även autenticitet framstår som avgörande i Stockholm. I Göteborg är slagsidan åt upplevelsemotiv större. Detta tyder på att traditionella, konsthistoriskt grundade motiv premieras vid bevarande. Huruvida det är ett resultat av hur värderings- och urvalsprocessen ser ut går dock inte att klart avgöra utifrån denna undersökning. I Göteborg tyder emellertid urvalsprocessen på detta genom att den utgår från tidigare värderingar och urval.

Sannolikt bidrar de utpekade byggnaderna till att möjliggöra att rekordårsbebyggelse kan omtalas och tolkas som kulturarv, men som konstaterat ovan skiftar inte den allmänna blicken på bebyggelsen automatiskt för att ett stadsmuseum bedömer den som bevarandevärd. Några säkra slutsatser kan således inte dras mellan processerna och deras effekter på tolkningen av rekordårens bebyggelse som kulturarv.

Denna uppsats har endast undersökt en liten del av området som ringas in av rekordårens bebyggelse, kulturhistoriskt värdering och kulturarvsdiskurs. Några förslag på vidare undersökningar har redan getts, men fler möjliga studier som vore av intresse finns. Såväl Tensta som Hjällbo är områden byggda på relativt jungfrulig mark utanför respektive stadskärna. För en fortsatt studie skulle en jämförelse kunna göras för att se om det finns skillnader i värderingen av hela områden som dessa och enstaka byggnader eller områden på sanerad mark bland äldre byggnation inne i städerna. Det vore också intressant att undersöka vad det är som inte värderas och varför. Vilka egenskaper är inte önskvärda? Är det några byggnadskategorier som förbises? Dessa frågor får överlåtas till kommande undersökningar att besvara.



## 6 SAMMANFATTNING

Denna uppsats utgör examensarbete för det bebyggelseantikvariska programmet vid Institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet. I fokus för uppsatsen står kulturhistorisk värdering, föreställningar om rekordårens bebyggelse och rekordårens bebyggelse som kulturarv.

Att göra kulturhistoriska värderingar och urval är en grundläggande syssla inom kulturmiljövården, men en allmänt etablerad och accepterad metodik saknas. Olika tillvägagångssätt och idéer om vad värdering är och borde vara konkurrerar med varandra. Samtidigt står kulturmiljövården inför att hantera det stora byggnadsbestånd som uppfördes under de så kallade rekordåren 1961–1975. Dessa byggnader är förknippade med många, ofta negativa, föreställningar och är satta under ett starkt förändringstryck. Det är dessutom byggnader som traditionellt inte har setts som kulturarv. Synen på rekordårens bebyggelse börjar dock skifta och bebyggelsen värderas, lyfts fram och skyddas av kulturmiljövården.

Syftet med uppsatsen är att utifrån två fallstudier studera hur kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse har gått till och försöka finna, beskriva och diskutera olika processer för urval och värdering och processernas följdverkningar. Undersökningen är gjord utifrån följande frågeställningar:

- Hur ser de kulturhistoriska urvals- och värderingsprocesserna av rekordårens bebyggelse ut?
- Hur kan dessa processer diskuteras i förhållande till pågående forskning och teoribildning inom kulturvårdsfältet?
- Vad ger dessa processer för resultat avseende urval och värdering och vilken inverkan kan detta få på vad som tolkas som kulturarv?

Ett bärande tolkningsbegrepp i uppsatsen är kulturarvsdiskurs, här förstått som en dominerande och traditionell västerländsk kulturarvssyn som gör att bara ett visst urval kan komma i fråga för kulturvårdens intresse och omsorg. Kulturarvsdiskursen verkar för att begränsa vad vi kan förstå och tala om som kulturarv. Den är dock inte oföränderlig utan kan utmanas och omformas.

Undersökningen består av två delar: dels en litteraturstudie som ligger till grund för ett kapitel där olika perspektiv på kulturhistoriskt värde och värdering presenteras, dels två fallstudier av kommunalt genomförda värderingar av rekordårsbebyggelse. Fallstudierna bygger i huvudsak på intervjuer och textanalyser av motiveringstexter för objekt som har lyfts fram som kulturhistoriskt värdefulla.

I perspektivkapitlet redogörs för ett antal olika definitioner av vad kulturhistoriskt värde är. Ofta har det setts som ett paraplybegrepp men senare definitioner betonar framför allt möjligheterna att utvinna kunskap om historiska och samtida levnadsförhållanden som avgörande för det kulturhistoriska värdet. Det har också skett en förskjutning från en syn på kulturhistoriska värden som objektiva till en syn på dem som relativa och beroende av individ och kontext. Denna förskjutning återspeglas även i synen på kulturhistoriska värderingar som mer och mer har kommit att ses som en subjektsberoende praktik. I kapitlet presenteras också tre metoder för kultur-

historisk värdering som Riksantikvarieämbetet har tagit fram: den så kallade Unnerbäcksmodellen, berättelsemodellen och den nya plattformen för värdering och urval.

Den första fallstudien sätter Stockholms stadsmuseums arbete med kulturhistoriska klassificeringar i fokus. I Stockholm har stadsmuseet i uppdrag att värdera och klassificera byggnader, detta fungerar sedan som kunskapsunderlag och ställningstaganden för stadens stadsbyggnadsförvaltning att beakta vid bygglovsgivning och planarbete. Värderingsarbetet utförs av museets antikvarier och ett professionellt samtal mellan dessa experter leder fram till klassificeringen. Autenticitet pekas ut som ett viktigt kriterium för en hög klassning.

I Stockholm har klassificeringarna för rekordårsstadsdelen Tensta undersökts särskilt. I Tensta finns tolv enstaka byggnadsverk eller grupper av byggnader från rekordåren som är grönklassade, det vill säga som anses vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. En analys av motiveringstexterna för dessa grönklassningar ger vid handen att det i tio av tolv fall är upplevelsemotiv, främst arkitektoniska värden, som betonas. Autenticitet lyfts fram för elva av objekten.

Den andra fallstudien behandlar Göteborgs stadsmuseums pågående arbete med att komplettera stadens befintliga bevarandeprogram med bebyggelse från 1955–1975. Projektet benämns ”Moderna planeringsunderlag” (MPU). Arbetet leds av antikvarier på stadsmuseet, men en arbetsgrupp med representanter från andra kommunala förvaltningar och från länsstyrelsen har deltagit i urvalsarbetet. Urvalet har gjorts utifrån ett underlag som baseras på byggnader som har lyfts fram och värderats i tidigare sammanhang. Det professionella omdömet i gruppen har lett urvalsarbetet. Urvalet är ett försök att skildra Göteborgs historia.

I Göteborg har värderingstexterna för stadsdelen Hjällbo (med Hammarkullen och Eriksbo) studerats närmare. Stadsdelen domineras av bebyggelse från rekordåren. Sju objekt från Hjällbo har valts ut till MPU, två av dessa benämns som ”moderna monument”, objekt av byggnadsminnesklass. I texterna för de sju objekten är upplevelsemotiven de klart mest framträdande, i synnerhet arkitektoniska värden betonas.

Både likheter och skillnader finns i de två fallstudieobjektens förhållande till kulturhistorisk värdering av rekordårens bebyggelse. I såväl Stockholm som Göteborg har värderingen av rekordårsbebyggelsen i huvudsak skett på samma sätt som värderingen av äldre bebyggelse. I båda städerna är det dessutom expertgrupper som har stått för urvalet. Där man i Stockholm har gjort en förutsättningslös inventering och klassificering från grunden har man däremot i Göteborg fått förlita sig på ett tidigare urval. Det ger en mindre transparent process i Göteborg.

I båda fallstudierna betonas upplevelser starkt som motiv för en kulturhistorisk värdering. Det är något som stämmer dåligt med synen i Riksantikvarieämbetets nya värderingsplattform, där estetiska och sociala värden inte betraktas som kulturhistoriska. Upplevelsemotiv ingår däremot som en del av det kulturhistoriska värdet enligt Unnerbäcksmodellen. En tydlig bild som träder fram vid analysen av motiveringstexterna är att byggnaderna ses som värdefulla för att de är god arkitektur och goda representanter för en arkitektonisk epok. I både Stockholm och Göteborg är det mestadels bostadshus som värderas, vilket också speglar det omfattande bostadsbyggandet under rekordåren.

Fallstudierna kan sägas förhålla sig alltså dubbelt till kulturarvskursen. Å ena sidan utmanar de kursen genom att bebyggelse som tidigare har ogillats och inte betraktats som kulturarv pekas ut som kulturhistoriskt värdefulla. Å andra sidan är värderingarna experturval där de utpekade

objekten till stor del följer gamla och förväntade mönster som främjar arkitektoniska monument. De reproducerar därmed en etablerad kulturarvssyn.

Slutsatserna som kan dras från fallstudierna är att den kulturhistoriska värderings- och urvalsprocessen primärt ses och behandlas som ett expertuppdrag utan någon uttalad metodik. Det är snarare en internt utarbetat praxis som styr arbetet och man förlitar sig på kunskapen och erfarenheterna hos medarbetarna. Detta ger processer med något dålig transparens. Processerna leder till värderingar som främst motiveras av arkitektoniska upplevelser, men om det är ett resultat av tillvägagångssätten går inte att avgöra utifrån denna undersökning. Museerna kan inte genom sina värderingar på egen hand göra rekordårsbebyggelse till accepterat kulturarv, det sker i en större process. Däremot kan de bidra till att förändra kulturarvskursen något. I vilken mån de studerade värderingarna har gjort detta kan dock inte avgöras här.

# KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

## OTRYCKTA KÄLLOR

### Arkivalier

Göteborg

*Göteborgs stadsmuseum (GSM)*

Moderna planeringsunderlag – sammanställning av arbetet med urval 2011–2012. Arbetsmaterial, 2012-10-08. Rapport (digital) av Anette Lindgren och Sanja Peter.

Kulturförvaltningens diarienummer: 0877/10

### Muntliga källor

Informant 1: Mari Ferring, FD och byggnadsantikvarie, Stockholms stadsmuseum.  
Samtal 2014-04-14 och uppföljande e-postkorrespondens 2014-05-09.

Informant 2: Sanja Peter, bebyggelseantikvarie, Göteborgs stadsmuseum.  
Samtal 2014-04-09.

## TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Arnstberg, Karl-Olov (1996). *Genrebilden av miljonprogrammet*. I: Rörby, Martin (red.). *En miljon bostäder* (s. 24–33). Stockholm: Arkitekturmuseet.

Avrami, Erica et al (2000). *Report on Research*. I: Avrami, Erica, Mason, Randall. & de la Torre, Marta (red.) *Values and Heritage Conservation: Research report* (s. 3–11). Los Angeles: Getty Conservation Institute.

Tillgänglig på internet: <http://bit.ly/18uPDuA>

Berggren, Kersti (2012). *Rekordårens hus som kulturarv*. I: Johansson, Birgitta (red.) *Miljonprogrammet – utveckla eller avveckla?* (s. 71–82). Stockholm: Forskningsrådet Formas.

Bergstén, Emil (2012). *Att ta hand om en miljon kulturarv: Om kulturmiljövården som utvecklingsfaktor i miljonprogramsörorten*. Masteruppsats. Stockholm: Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Tillgänglig på internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-86049>

Caldenby, Claes, Linde Bjur, Gunilla & Ohlsson, Sven-Olof (2006). *Guide till Göteborgs arkitektur*. Stockholm: Arkitektur i samarbete med Göteborgs stadsbyggnadskontor och Formas.

Demker, Axel (2011). *Skärvor av en svit – förflutenhetens plats i Hammarkullen*. Masteruppsats. Göteborg: Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet.

Tillgänglig på internet: <http://hdl.handle.net/2077/26832>

- Ericsson, Urban, Molina, Irene & Ristilampi, Per-Markku (2002). *Miljonprogram och media. Föreställningar om människor och förorter*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.  
Tillgänglig på internet: <http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/miljonprogram.pdf>
- Grundberg, Jonas (1999). *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag: en introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*. Lic.-avh. Göteborg: Göteborgs universitet.  
Tillgänglig på internet: <http://hdl.handle.net/2077/19134>
- Hall, Thomas (red.) (1999). *Rekordåren – en epok i svenskt bostadsbyggande*. 1. uppl. Karlskrona: Boverket.
- Hammerman, Mikael (2010). *Den offentliga kulturmiljövården och miljonprogrammets bostadsbebyggelse*. Kandidatuppsats. Göteborg: Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet.  
Tillgänglig på internet: <http://hdl.handle.net/2077/22728>
- Hansson, Einar (red.) (2005). *Upptäck Angered!*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum.
- Krus, Anna (2006). *Kulturarv, funktion, ekonomi: tre perspektiv på byggnader och deras värden*. Lic.-avh. Göteborg: Chalmers tekniska högskola, 2006.
- Langhorst, Johanna (2013). *Förortsbat*. Stockholm: Ordfront.
- Lönnroth, Gudrun (red.) (1999a). *Kulturbistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande. Del 1*. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret.
- Lönnroth, Gudrun (red.) (1999b). *Kulturbistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande. Del 2*. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret.
- Martins Holmberg, Ingrid (2011). Med bebyggelsehistoria som medel: om relationer mellan kunskapsbildning och uppvärdering av äldre stadsbebyggelse. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. 2010(60), s. 78-93.
- Mason, Randall (2002). Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. I: De La Torre, Marta (ed.) *Assessing the Values of Cultural Heritage: Research report* (s. 5–30). Los Angeles: Getty Conservation Institute.  
Tillgänglig på internet: [http://www.getty.edu/conservation/publications\\_resources/pdf\\_publications/pdf/assessing.pdf](http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/assessing.pdf)
- Muñoz Viñas, Salvador (2005). *Contemporary theory of conservation*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Olsson, Krister (2003). *Från bevarande till skapande av värde: kulturmiljövården i kunskapsambället*. Diss. Stockholm: Kungliga Tekniska högskolan, 2003.
- Olsson, Krister & Berglund, Elin (2013). *Medborgare, kulturmiljö och planering: ett kvantitativt angreppssätt på medborgardeltagande*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.  
Tillgänglig på internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/356>
- Riksantikvarieämbetet (2007). *Fördjupad utvärdering – kulturmiljö och kulturbistoriska värden* (Rapport från Riksantikvarieämbetet 2007:6). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.  
Tillgänglig på internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/49>

- Riksantikvarieämbetet (2008). *Förslag till nya kriterier för statens ägande och förvaltning av kulturfastigheter: återrapportering enligt regeringsuppdrag 2008*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/264>
- Riksantikvarieämbetet (2014). *Kulturbistorisk värdering och urval. Plattform för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet* [remissversion 2014-03-11]. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på internet: <http://www.raa.se/wp-content/uploads/2014/03/Plattform-kulturbistorisk-värdering-20140311-remissversion.pdf>
- Rittsél, Johan (2003). Tensta. I: Söderström, Göran (red.). *Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden* (s. 428–433). Stockholm: Stockholmia förlag.
- Råberg, Marianne (1984). Stadsmuseets arbete med ett byggnadsvårdsprogram för Stockholms innerstad. *Stadsvandringar 7* (s. 9–24). Stockholm: Stockholms stadsmuseum. Tillgänglig på internet: <http://www.stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=8305>
- Samuelsson, Nilsson (red.) (2004). *Förändra varsamt: vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- SFV – Statens fastighetsverk (2009). *Kulturfastighetsutredningen*. Del 1. Stockholm: Statens fastighetsverk. Tillgänglig på internet: [http://www.sfv.se/Documents/OmOss/Utredning\\_remissert/Kulturfastighetsutredning/Kulturfastighetsutredningen-del1.pdf](http://www.sfv.se/Documents/OmOss/Utredning_remissert/Kulturfastighetsutredning/Kulturfastighetsutredningen-del1.pdf)
- Smith, Laurajane (2006). *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- SOU 1973:27. *Sanering III. Kulturbistorisk värdefull bebyggelse*. Betänkande utgivet av Saneringsutredningen. Stockholm: Inrikesdepartementet.
- SOU 2013:55. *Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden*. Betänkande av utredningen om omstrukturering av statens bestånd av vissa kulturfastigheter. Stockholm: Fritze. Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/222705>
- Söderqvist, Lisbeth (1999). *Rekordår och miljonprogram – Flerfamiljsbus i stor skala. En fallstudiebaserad undersökning av politik, planläggning och estetik*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 1999.
- Thornberg Knutsson, Agneta (2007). *Byggnadsminnen – principer och praktik. Den offentliga kulturmiljövårdens byggnadsminnesverksamhet. Beskrivning och utvärdering*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2007.
- Törnquist, Anders (2001). *Till förortens försvar: utveckling och organisering i de tre stadsdelarna Hjällbo, Hammarkullen, Eriksbo 1970–1995*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2001.
- Ulvsgård, Sebastian (2012). *Berättelsen – ett verktyg för kulturmiljövården: Fokus på kulturbistoriska berättelser i värderings- och urvalsarbete*. Kandidatuppsats. Göteborg: Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet. Tillgänglig på internet: <http://hdl.handle.net/2077/29445>
- Unnerbäck, Axel (2002). *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Vidén, Sonja (1999a). Rekordårens bostadsbyggande. I: Hall, Thomas (red.). *Rekordåren – en epok i svenskt bostadsbyggande* (s. 31–58). Karlskrona: Boverket.

Vidén, Sonja (1999b). Vård och förändring av hus och utemiljöer. I: Hall, Thomas (red.). *Rekordåren – en epok i svenskt bostadsbyggande* (s. 133–194). Karlskrona: Boverket.

Wirtén, Per (2010). *Där jag kommer från: kriget mot förorten*. Stockholm: Bonnier.

Worthing, Derek & Bond, Stephen (2008). *Managing Built Heritage: The Role of Cultural Significance*. Oxford: Blackwell.

Wännström, Olle (2012). Grannarna i 60-talsbyggnaden: Det hade vi aldrig trott om vårt hus. *Länstidningen Östersund*, 9 juli.

## Elektroniska källor

Boverket (2014). *Förvanskningförbudet*. [<http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Teman/Kulturmiljo-Q-boken/Kulturvarden-Plan---och-bygglagen/Krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/Forvanskningforbudet/>, hämtad 2014-03-31.]

Göteborgs kommun (2013). *Göteborgsbladet 2013 – SDN 131 Angered*. [[http://www4.goteborg.se/prod/G-info/statistik.nsf/3a1ad6102b0c4f0ac1256cdf004881c0/e1c973e615de8e87c1257b98004632cb/\\$FILE/SDN%20131%20Angered%20+%20Pri%202013.pdf](http://www4.goteborg.se/prod/G-info/statistik.nsf/3a1ad6102b0c4f0ac1256cdf004881c0/e1c973e615de8e87c1257b98004632cb/$FILE/SDN%20131%20Angered%20+%20Pri%202013.pdf), hämtad 2014-04-25.]

Riksantikvarieämbetet (2012). *Storstadens arkitektur och kulturmiljö*. [<http://raa.se/kulturarvet/modernt-kulturarv/storstadens-arkitektur-och-kulturmiljo/>, hämtad 2014-05-02.]

SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. [[http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1988950-om-kulturminnen\\_sfs-1988-950/](http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1988950-om-kulturminnen_sfs-1988-950/), hämtad 2014-05-07.]

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. [[http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Plan--och-bygglag-2010900\\_sfs-2010-900/](http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900/), hämtad 2014-04-03.]

Samfundet S:t Erik (2013). *Historia 1901-2013*. [<http://www.samfundetsterik.se/valkommen-till-samfundet-st-erik/markesar-under-samfundet-st-eriks-historia/historia-1901-1910/>, hämtad 2014-05-09.]

Stockholms stad (2014). *Områdesfakta Tensta*. [[http://www.statistikomstockholm.se/omradesfakta/pdf/22408\\_SVE.pdf](http://www.statistikomstockholm.se/omradesfakta/pdf/22408_SVE.pdf), hämtad 2014-04-24.]

Stockholms stadsmuseum (2006). Stockholm kn, ARNINGE 1, BJÖRINGE 1, BÄRKINGE 1, FARINGE 1, 2, STADINGE 1, TISSLINGE 7, 8, 9, UPPINGE 1, 3 TENSTA. I: *Bebyggelseregistret*. [<http://kulturarvsdata.se/raa/bbr/html/21310000000598>, hämtad 2014-04-01.]

Stockholms stadsmuseum (2014a). *Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering*. [<http://www.stadsmuseet.stockholm.se/Om-hus/Klassificering-och-K-markning/Stadsmuseets-kulturhistoriska-klassificering/>, hämtad 2014-04-01.]

Stockholms stadsmuseum (2014b). *Frågor och svar om klassificering*. [<http://www.stadsmuseet.stockholm.se/Om-hus/Klassificering-och-K-markning/Fragor-och-svar-om-klassificering/>, hämtad 2014-04-02.]





# BILAGA 1: INTERVJUFRÅGOR

Namn, befattning, datum, plats

1. Kan du berätta kort om bakgrunden till museets arbete med kulturhistorisk värdering av bebyggelse?
  - När påbörjades det?
  - Syfte? Vad ska det användas till och åstadkomma?
2. Urvalet, hur går det till?
3. Kan du beskriva hur värderingsprocessen går till?
  - Används någon uttalad värderingsmetod?
  - Vilka kriterier/egenskaper bedömer du är viktigast i värderingen?
4. Hur ser du på museets roll som värderare av kulturarv?
  - Ansvar? Makt?
5. Har du något annat som du vill tillägga?



## BILAGA 2: Textanalys Tensta

Värderande omdöme	Huvudmotiv	Specificerat värde	Kommentar
<b>Hjulstaskolan</b>	<b>skolbyggnad</b>		
välbevarat	förstärkande	autenticitet	
exempel	förstärkande	representativitet	
planstruktur är typisk	förstärkande	representativitet	
mycket stora samhällshistoriska värden	dokumentmotiv	samhällshistoriskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning
mycket stora skolhistoriska värden	dokumentmotiv	socialhistoriskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning
mycket stora byggnadsteknikhistoriska värden	dokumentmotiv	byggnadsteknikhistoriskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning
exempel på	förstärkande	representativitet	
det arkitektoniska värdet är stort	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	
stort konstnärligt värde	upplevelsemotiv	konstnärligt värde	
den bäst bevarade av	förstärkande	autenticitet	
<b>Hjulsta Torg</b>	<b>centrumanläggning</b>		
välbevarad	förstärkande	autenticitet	
arkitektoniska värden	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	
stadsbildsmässiga värden	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
välbevarade utemiljöer	förstärkande	autenticitet	
välbevarade utemiljöer	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	
samhällshistoriskt värde	dokumentmotiv	samhällshistoriskt värde	
stadsbyggnadshistoriskt värde	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning
på ett pedagogiskt sätt illustrerar byggnaderna	förstärkande	pedagogiskt värde	
tidstypisk tankegång	förstärkande	representativitet	
saknar annan motsvarighet	förstärkande	unicitet	
tidstypisk	förstärkande	representativitet	

Värderande omdöme	Huvudmotiv	Specificerat värde	Kommentar
<b>Drevinge 1</b>	<b>ferbostadshus</b>		
stora likheter med andra SKB-områden	förstärkande	representativitet	Betonas genom utförlig beskrivning och explicit som viktigt för det kulturhistoriska värdet
goda arkitektoniska gestaltning	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	
mycket typiska representanter	förstärkande	representativitet	
ovanliga i ett större sammanhang	förstärkande	sällsynthet	
miljöskapande kvaliteter	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
välbevarade	förstärkande	autenticitet	
<b>Järinge 1, Dyvinge 1</b>	<b>ferbostadshus</b>		
stora likheter med andra SKB-områden	förstärkande	representativitet	Betonas genom utförlig beskrivning och explicit som viktigt för det kulturhistoriska värdet
stora arkitektoniska värden	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	
typiska representanter	förstärkande	representativitet	
ovanliga i ett större sammanhang	förstärkande	sällsynthet	
representativa för planmönstret	förstärkande	representativitet	
miljöskapande kvaliteter	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
stadsbyggnadshistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
välbevarade	förstärkande	autenticitet	
<b>Tensta vattentorn</b>	<b>infrastruktur</b>		
mycket högt stadsbildsmässigt värde	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	Betonas genom utförlig beskrivning
symbolvärdet är stort	upplevelsemotiv	symbolvärde	
det identitetskapande värdet är stort	upplevelsemotiv	identitetsvärde	
stadsplaneringshistoriskt värde	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
det arkitektoniska värdet	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	
många byggnader av denna typ	förstärkande	representativitet	

Värderande omdöme	Huvudmotiv	Specificerat värde	Kommentar
<b>Hydlinge 1, 2, Islinge 1, Mellinge 1, m fl</b>	<b>ferbostadshus</b>		
stora stadsbildsmässiga värden	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
stora stadsbyggnadshistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
byggnadsteknikhistoriska värden	dokumentmotiv	byggnadsteknikhistoriskt värde	
stora arkitektoniska värden	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning
välbevarade	förstärkande	autenticitet	
<b>Kämpinge 1, Skänninge 1, 2, 4 (delar av)</b>	<b>ferbostadshus</b>		
stora planeringshistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
stora stadsbyggnadshistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
typiska för sin tid och sin plats	förstärkande	representativitet	
stora stadsbildsmässiga värden	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
stora miljöskapande värden	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
välbevarade	förstärkande	autenticitet	
arkitektoniska värden	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning och explicit som viktigt för det kulturhistoriska värdet
<b>Björinge 1, Faringe 1, 2, Tissinge, 7, 8, 9</b>	<b>ferbostadshus</b>		
välbevarade	förstärkande	autenticitet	
exempel	förstärkande	representativitet	
byggnadsteknikhistoriska värden	dokumentmotiv	byggnadsteknikhistoriskt värde	
välbevarade	förstärkande	autenticitet	
arkitekturhistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
arkitektoniska värden	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning och explicit som viktigt för det kulturhistoriska värdet
<b>Neglinge 1</b>	<b>ferbostadshus</b>		
planeringshistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
stadsbyggnadshistoriska värden	dokumentmotiv	arkitekturhistoriskt värde	
präglas på ett pedagogiskt sätt	förstärkande	pedagogiskt värde	
det stadsbildsmässiga värdet är stort	upplevelsemotiv	miljöskapande värde	
den välbevarade arkitekturen	upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde	Betonas genom utförlig beskrivning och explicit som viktigt för det kulturhistoriska värdet
välbevarade	förstärkande	autenticitet	

Värderande omdöme	Huvudmotiv	Specificerat värde	Kommentar
<b>Holminge 2, Deglinge 1, Svinninge 2</b> stadsbyggnadshistoriskt värde mest konsekvent genomförda exempel arkitektur är enkel men välformad Områdets kulturhistoriska värde är dock i högre grad beroende av den yttre miljön och dess samspel med bebyggelsen välbevarade	<b>flerbostadshus</b> dokumentmotiv förstärkande upplevelsemotiv upplevelsemotiv	arkitekturhistoriskt värde representativitet arkitektoniskt värde arkitektoniskt värde	Betonas explicit som viktigt för det kulturhistoriska värdet
<b>Personalbyggnad vid Spånga kyrka</b> stora arkitektoniska värden höga ambitioner välbevarade	<b>kontorsbyggnad</b> upplevelsemotiv förstärkande förstärkande	arkitektoniskt värde kvalitet autenticitet	Betonas genom utförlig beskrivning
<b>Spånga Kyrkväg</b> mycket välbevarat enda småhusområdet på södra Järvafältet ur stadsbyggnadshistorisk och arkitektonisk synpunkt är området ett utpräglat exempel det miljöskapande värdet är stort kännetecknas av sin välformade och helt konsekvent utförda arkitektur byggnadsteknikhistoriska värden sammällshistoriska värden emottog 1974 års Ytongpris för bästa betongbygge	<b>småhusområde</b> förstärkande förstärkande dokumentmotiv upplevelsemotiv upplevelsemotiv dokumentmotiv dokumentmotiv förstärkande	autenticitet unicitet arkitekturhistoriskt värde miljöskapande värde arkitektoniskt värde byggnadsteknikhistoriskt värde sammällshistoriskt värde kvalitet	Det kulturhistoriska värdet betonas starkare än för andra objekt  Det kulturhistoriska värdet betonas starkare än för andra objekt

# BILAGA 3: Textanalys Hjällbo

Värderande omdöme	Huvudmotiv	Specificerat värde	Kommentar
<b>Skolspåret</b> arkitektoniska uttryck välbevarat fasadens utformning är unik i Göteborg planeringen av området samt den arkitektoniska planeringen av området samt den arkitektoniska utformningen är särskilt omsorgsfullt utförd sällsynt visst autenticitetsvärde ett av de första flerbostadsområden från miljonprogrammet som bedömts ha kulturhistoriska värden	<b>fierbostadsområde</b> upplevelsemotiv förstärkande förstärkande förstärkande upplevelsemotiv förstärkande förstärkande förstärkande	arkitektoniskt värde autenticitet unicitet arkitektoniskt värde  sällsynthet autenticitet kvalitet	Betonas genom utförlig beskrivning      Cirkelresonemang
<b>Västerslänt</b> distinkt skulptural verkan en arkitektoniskt spännande miljö miljön är variationsrik ljuset skapar ett spännande skuggspel	<b>radhusområde</b> upplevelsemotiv upplevelsemotiv upplevelsemotiv upplevelsemotiv	arkitektoniskt värde arkitektoniskt värde arkitektoniskt värde arkitektoniskt värde	Betonas
<b>Hjällbo kyrka</b> miljömässiga kvalitéer arkitektoniska kvalitéer en välbevarad interiör	<b>kyrkobyggnad</b> upplevelsemotiv upplevelsemotiv förstärkande	arkitektoniskt värde arkitektoniskt värde autenticitet	Betonas
<b>Hjällboskolan</b> en central och karaktärsgivande byggnad i bostadsområdet typisk för tiden	<b>skolbyggnad</b> upplevelsemotiv förstärkande	miljöskapande värde representativitet	Betonas

Värderande omdöme	Huvudmotiv	Specificerat värde	Kommentar
<b>Eriksbo parklek</b>	<b>lekplats</b>		
Bemannade parklekar fanns i alla Göteborgs stadsdelar den enda som finns kvar	dokumentmotiv förstärkande	socialhistoriskt värde unicitet	Betonas
<b>Bredfjällsgatan</b>	<b>flerbostadshus</b>		
egna utemiljökvaliteter arkitektur med drag av monumentalitet en kvalitet i bostadsområdet är att bebyggelsen anpassades till de böljande topografiska formerna och att grönområden omger stadsdelen	upplevelsemotiv upplevelsemotiv förstärkande	miljöskapande värde arkitektoniskt värde kvalitet	Betonas
<b>Sandslättskroken</b>	<b>radhusområde</b>		
ovanlig arkitektur och stadsplan unikt i Göteborg nästan en orientalisk arkitekturupplevelse	förstärkande förstärkande upplevelsemotiv	sällsynthet unicitet arkitektoniskt värde	Betonas